

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Γερασίμου Μαζαράκη, Συμβολή εις τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐκδίδεται ἐπιμελείᾳ Εὐγενίου Μιχαηλίδου, καθηγητοῦ Διευθυντοῦ τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου», ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (Πατριαρχικὸν Τυπογραφεῖον) 1932.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας δὲν ἀπέκτησεν εἰσέτι συνθετικὴν ἱστορίαν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ἐν ἀρχῇ ὁ ἐπιμεληθεὶς τῆς ἀνωτέρω ἐκδόσεως Καθηγητὴς κ. Εὐγένιος Μιχαηλίδης, ἀλλ' εὐτυχῶς προπαρασκευάσθη μέγα ἐπιστημονικὸν ὕλινόν, διὰ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων ἀνεκδότων κειμένων καὶ διὰ πολλῶν μελετημάτων. Ἀναμφιβόλως δὲ μεταξὺ τῶν ἀνεκδότων κειμένων σπουδαίαν θέσιν καταλαμβάνει ἡ ἀνωτέρω συλλογὴ, ἥτις ἀπὸ τοῦ 1894 οὕσα ἐτοιμῆ, μόλις νῦν βλέπει τὸ φῶς, χάρις εἰς τὴν φιλόμορφον μέριμναν τοῦ Πάπα Ἀλεξανδρείας Μελετίου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν Ἱεράς Συνόδου.

Ὁ Γερασίμος Μαζαράκης, εὐρείας ἐγκυκλοπαιδικῆς μορφώσεως ἀνὴρ, διετέλεσεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη Γραμματεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Καΐρου, εἶτα δὲ καὶ τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, ὧν τὴν Βιβλιοθήκην καὶ τὸ Ἀρχεῖον ἀναδιφήσας, ἐδημοσίευσεν ἱκανὰς μονογραφίας καὶ κατήρτισε τὴν ἀνωτέρω συλλογὴν Ἀποκαλοῦμεν αὐτὴν συλλογὴν, διότι, κυρίως εἰπεῖν, περὶ συλλογῆς πρόκειται. Ὁ ἴδιος ὁ Μαζαράκης σημειοῖ ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ ὅτι δὲν ἀναλαμβάνει νὰ συντάξῃ ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας ἀλλὰ νὰ καταστήσῃ γνωστὰς τὰς περὶ αὐτῆς πληροφορίες, ἃς ἠδυνήθη νὰ περισυλλέξῃ «ἐκ τε συγγραφέων καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν κωδικῶν καὶ τινων χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Θεοῦ Ἀλεξανδρείας περὶ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, ἀπὸ ἀλώσεως τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας, ὅπως αὐταὶ μετὰ τῶν γνωστῶν ἤδη καὶ τῶν παρὰ τισι λογίοις ἀνεκδότων, διευκολύνωσι τὸν ἐπιχειρήσοντα τὴν συγγραφὴν πλήρους ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας». Συμφώνως τῷ ἀνωτέρω σκοπῷ τὸ ἔργον τοῦ Μαζαράκη ἀποτελεῖται ἐξ ὀλίγων πληροφοριῶν καὶ πολλῶν ἀνεκδότων κειμένων, ἀναμφιβόλως δὲ μέγας ἔπαινος ὀφείλεται εἰς τὸν ἐπιμεληθέντα τῆς ἐκδόσεως Καθηγητὴν κ. Εὐγένιον Μιχαηλίδην, ὅστις ἠδυνήθη νὰ φέρῃ εἰς τὰξιν τινὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Μαζαράκη συνειλεγμένον ὕλικόν καὶ διὰ τῆς τελείας γνώσεως τῆς Ἀραβικῆς γλώσσης νὰ διασαφίσῃ σημεῖα τινὰ τοῦ α'. μέρους, ἅτινα ἄλλως θὰ ἦσαν ἀκατάληπτα.

Πρὸ τοῦ Μαζαράκη ὁ ρῶσος ἀρχιμανδριτὴς Πορφύριος Οὐσπένσκις, ἐπὶ ἔτη ὀλόκληρα ἀνενοχλήτως συλῆσας τοὺς κώδικας τοῦ Ἀρχεοῦ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας καὶ συγκεντρῶσας πλεῖστα ἀνεκδοτὰ κείμενα, σχετικὰ ἰδίως πρὸς τὰς σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας πρὸς τὴν Ρωσίαν, ἠκολούθησε τὸ αὐτὸ περίπου σύστημα.

Λίαν δὲ ὀρθῶς ὁ ἐπιμεληθεὶς τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τοῦ Οὐσπένσκη ἐπέγραψεν αὐτό : «Τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας· Συλλογὴ ὑλῶν, μελετῶν καὶ σημειώσεων, ἀναφερομένων εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας» Ἐν Πητρουπόλει 1898, σελ. 418. Ὁ ἐκδότης τοῦ ἔργου Χρυσάνθος Λόπαρευ προέταξε ρωσιστὶ μακρὸν πρόλογον ἐκ σελίδων 128 ἀποτελοῦντα γενικὴν ἐπισκόπησιν τῆς ἱστορίας τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐν κυρίῳ μέρει τῆς συγγραφῆς εἰς ὑπερρετρακοσίας σελίδας παρέθηκε τ' ἀνέκδοτα κείμενα, εἴτε ἐν πρωτοτύπῳ εἴτε καὶ ρωσιστὶ. Ὁμοίως καὶ ὁ κ. Μιχαηλίδης διὰ τὴν ὁπωσδήποτε ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Μαζαράκη προέταξεν ἀντὶ προλόγου τὴν πλουσίαν βιβλιογραφίαν τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας καὶ παρέθηκε συμπληρώματά τινα ἐκ τῆς νεωτέρας ἱστορίας αὐτῆς, ὡς καὶ ἐν τέλει πίνακα ὀνομάτων.

Ὁ Μαζαράκης δὲν φαίνεται ὅτι εἶχε γνῶσιν τοῦ ἔργου τοῦ Οὐσπένσκη, ἐν ᾧ ἔμπεριέχοντα κείμενα οὐ μόνον ὑπάρχοντα ἐν τῷ ἐκδιδομένῳ νῦν βιβλίῳ τοῦ Μαζαράκη ἀλλὰ καὶ μὴ ὑπάρχοντα, διότι, κατὰ κακίστην συνήθειαν, ὁ ῥῶσος ἐκεῖνος ἐρευνητὴς ἀπέκοπτε διὰ ψαλίδος σελίδας κωδίκων, ἵνα μὴ ὑποβάλητε εἰς τὸν κόπον τῆς ἀντιγραφῆς. Πολυτιμώτατοι κώδικες τῶν Ἀρχείων τῆς Ἀνατολῆς ἐκολοβώθησαν ὑπ' αὐτοῦ, σώζονται δ' ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Πητρουπόλεως φύλλα, ἀποκοπέντα ὑπ' αὐτοῦ. Ἐκτὸς δὲ τῶν δεδημοσιευμένων ὑπὸ τοῦ Οὐσπένσκη ἱκανὸς ἀριθμὸς ἐγγράφων τῶν παρατιθεμένων ὑπὸ τοῦ Μαζαράκη ἐξεδόθη ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Πατριαρχείου ΚΠόλεως ὑπὸ τοῦ ἀρχιμ. νῦν Μητροπολίτου Καισαρείας Καλλινίκου Δελικάνη. Κατὰ ταῦτα μικρὸς μόνον ἀριθμὸς ἐγγράφων ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Μαζαράκη εἶναι ἄγνωστος καὶ ἀνέκδοτος. Ἄλλ' εἶναι τὸ ἔργον τοῦτο πολῦτιμον διότι συγκεντρῶνται ἐν αὐτῷ ἔγγραφα καὶ κείμενα ἐφ' ὧν πᾶς ἐπιστήμων δύναται νὰ στηρίξῃ οὐ μόνον ἱστορικὰς ἀλλὰ καὶ ποικίλας ἄλλας ἐρεῦνας.

Κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ διαίρεσιν τὸ ἔργον τοῦ Μαζαράκη ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἀνίσων μερῶν. Τὸ μὲν α'. (σελ. 1—80) περιλαμβάνει τὴν περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας κατὰ τὴν ἀραβοκρατίαν τῆς Αἰγύπτου, ἥτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 640 τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως μέχρι τοῦ ἔτους 1517, κ' θ' δ' οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον. Τὸ μέρος τοῦτο δὲν περιέχει κείμενα, ἀλλ' ἀποτελεῖται ἐκ συντόμου ἱστορικῆς ἀφηγήσεως, ἣν ὁ ἐπιμεληθεὶς τῆς ἐκδόσεως ἐπλούτισε δι' ὑποσημειώσεων. Ἡ παρεχομένη εἰκὼν τῆς καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τῆς ἀραβοκρατίας δὲν εἶναι πλήρης, ἥμισυ δὲ ἀκριβές, παρὰ τὰς προσπαθείας, ἃς κατέβαλεν ὁ Μαζαράκης ὅπως συγκεντρώσῃ τὰς πράγματι δυσσευρέτους ἱστορικὰς πληροφορίας περὶ τῆς σκοτεινῆς ἐκεῖνης ἐποχῆς. Τὸ β'. μέρος τὸ καὶ εὐρύτερον περιλαμβάνει τὴν ἐποχὴν τοῦ ιστ', ιζ'. καὶ ιη'. αἰῶνος (1517—1799), τὸ δὲ γ'. τὸ πρῶτον περίπου ἡμισυ τοῦ ιθ'. αἰῶνος ἀπὸ τοῦ Παρθενίου β'. (1788—1805) μέχρι Νικάνορος (1866—1869) εἰς δὲν ἀφιεροῖ ἀπλοῦν σημεῖωμα ὁ Μαζαράκης. Τοῦτο πράττει καὶ διὰ τοὺς πρὸ αὐτοῦ Πατριάρχας. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν λοιπῶν προσθεῖται

τὰ σχετικὰ ἔγγραφα ἄνευ συνειρμοῦ τινος καὶ συστηματικῆς ἀκολουθίας. Τινὰ τῶν ἐγγράφων τούτων, ὡς τὰ περὶ Ἰωακείμ τοῦ «Πάνου» ἔχει προδημοσιεύσει ὁ Μαζαράκης ἐν μονογραφίαις αὐτοῦ.

Κατὰ ταῦτα ἡ πραγματικὴ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Μαζαράκη συνίσταται εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν ἐγγράφων τούτων, ἅτινα καθ' ἑαυτὰ ἀποτελοῦσι πηγὴν πολυτιμοτάτην πρὸς γνῶσιν τοῦ παρελθόντος τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας. Ὁ δαίμνηστος συντάκτης τοῦ ἔργου δὲν ἠρέσθη ἀπλῶς νὰ συγκεντρώσῃ τὰ ἔγγραφα τὰ κυριολεκτικῶς ἐπίσημα Πατριαρχικά καὶ Ἡγεμονικά ἀλλὰ καὶ διαφόρους ἐκθέσεις καὶ σημειώσεις ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν γάμων καὶ ἀποσημειώματα ἐκ κωδίκων καὶ ἀπολογισμοὺς εἰσφορῶν ὑπὲρ τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἀλεξία ἄλλα, πάντα χρήσιμα καὶ ἀληθῶς πολύτιμα. Ἡ συλλογὴ δὲ αὕτη οὕτως ἀπαριθμεῖσα δὲν ἀποβαίνει πηγὴ μόνης τῆς ἱστορίας τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν Πατριαρχείων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Πατριαρχείου ΚΠόλεως, ἀποβαίνει πηγὴ καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ὅλου ταλαιπωρουμένου ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δουλείαν ὀρθοδόξου ἑλληνικοῦ ὡς καὶ τῶν λοιπῶν τῆς Ἀνατολῆς λαῶν, τῆς ἱστορίας τῶν ἀντιχριστιανικῶν προπαγανδῶν τῆς Δύσεως πρὸς ἐπικρατήσιν αὐτῆς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἀνατολῇ, τῆς ἱστορίας ἀγώνων καὶ θλίψεων τῶν Πατριαρχῶν καὶ τῶν λοιπῶν Ἰεραρχῶν. Πολλὰ τῶν ἐγγράφων τούτων δὲν δύναται τις νὰ διεξέλθῃ ἄνευ βαθυτάτης συγκινήσεως.

Ὁ δαίμνηστος Γεράσιμος Μαζαράκης καταρτίζων τὴν συλλογὴν του πολλάκις οὐχὶ ἐκ πρωτοτύπων, ἀλλ' ἐξ ἀντιγράφων, κακῶς ἀντιγεγραμμένων, καὶ ἀναγκαζόμενος, ὡς σημειοῖ που (σελ. 580 σημ. 1), νὰ μαντεύῃ τὴν ἔννοιαν, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγῃ «τὰ ἀμέτρητα λάθη» τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ὡς ἐσημείωσε καὶ ὁ ἐπιμεληθεὶς τῆς ἐκδόσεως. Ἄλλ' εἰδήμων ἐρευνητῆς εὐχερῶς δύναται ταῦτα νὰ παρακάμπτῃ.

Ἄς ἐπιτραπῇ δὲ εἰς τὸν σημειοῦντα τὰς γραμμὰς ταύτας νὰ ἐκφράσῃ ἰδιαιτέραν χαρὰν ἐπὶ τῇ δημοσιεύσει τῆς συλλογῆς ταύτης τοῦ Μαζαράκη. Ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἔρευναν τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, καθ' ὃν χρόνον ἦτο ἐλεύθερος διὰ τοιαύτας ἀσχολίας, καὶ δημοσιεύσας ὑπὲρ τὰ διακόσια ἀνέκδοτα ἔγγραφα καὶ κείμενα ἐκ διαφόρων Ἀρχείων οὐ μόνον τῆς Ἀνατολῆς ἀλλὰ καὶ τῆς Δύσεως, διότι καὶ ἐν Γενεύῃ εὖρος σπουδαιότατον κείμενον ἀναγόμενον εἰς τὴν τῶν Πατριαρχῶν αὐτῆς, δὲν ἠδυνήθη οὐχ ἥτιον νὰ προσεγγίσῃ τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, καίτοι ἐπὶ δύο ἔτη τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διακονίας του ἠγωνίζετο πρὸς τοῦτο. Ὁ μακαρίτης Πατριάρχης Φώτιος, ἐκτὸς ἄλλων ἀδυναμιῶν—καὶ τίς τῶν ἀνθρώπων δὲν ἔχει ἀδυναμίας;—εἶχε καὶ ταύτην, τὸ νὰ πιστεύῃ ὅτι ἔμελλε νὰ συντάξῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, ἀνθρώπος, ὅστις μετ' ἀγωνίας ἠνοιγε τὸν φάκελλον ἐπιστολῆς πρὸς ἀνάγνωσιν αὐτῆς. Ὅθεν οὐ μόνον τὸ Ἀρχεῖον καθίστα ἀπρόσιτον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον τοῦ Μαζαράκη ἀσφαλῶς, διὰ διπλῶν κλειδίων, ἐφύλαττεν εἰς τὸ σιγῶν τῶν Γραφείων του. Μάτην παρακαλεῖτο νὰ τὸ δημοσιεύσῃ εἰς τὰς σελίδας τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρον», οὕτινος ὁ ἀγαπητὸς διεν-

θυντῆς ἤρχετο πολλάκις καὶ ἰκέτευε νὰ παρασκευάσωμεν «ὕλικόν» διὰ τὸ ὑπὸ ἐκτύπωσιν τεύχος. Ὁ Πατριάρχης ἠρνεῖτο καὶ ἄφινε μᾶλλον νὰ ὑπονοηθῆ ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Μαζαράκη ἀπώλετο!

Εὐτυχῶς τὸ ἔργον διεσώθη καὶ εἶδεν ἤδη τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, θὰ παραμείνῃ δὲ κτῆμα ἐς αἰεὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

L. A. Veit : Die Kirche im Zeitalter des Individualismus. 1648 bis zur Gegenwart. 1. Hälfte: Im Zeichen des vordringenden Individualismus. 1648—1800. (J. P. Kirsch : Kirchengeschichte. Unter Mitwirkung von Andreas Bigelmair, Josef Greven und Andreas Veit hrsg. B. IV.) Freiburg-im-Br., Herder, 1931. In-8, xxiv-528 p. M. 16,50

Ὡς καὶ ἐν προηγουμένῳ τῆς «Θεολογίας» τεύχει ἐσημειώσαμεν ὁ πασίγνωστος ἐκδοικὸς οἶκος Herder τῇ ἐπιστολαίᾳ τοῦ σεβ. J. P. Kirsch ἀνέλαβε τὴν ἐπανάκδοσιν καὶ συμπλήρωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Hergenröther τῷ 1876 τὸ πρῶτον ἐκδοθείσης Ἑκκλησιαστικῆς ἱστορίας, πρὸς τοῦτο δ' ἐξησφάλισε τὴν συνεργασίαν διακεκριμένων ἐπιστημόνων, διδασκόντων καὶ ἀσχολουμένων περὶ τὴν Ἑκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν. Διὰ τῆς συνεργασίας τούτων ἐπιστημόνων τὸ ἔργον τοῦ Hergenröther ἐμφανίζεται ὑπὸ νέαν ὄψιν καὶ μᾶλλον ὡς νέα ἐπιστημονικὴ ἐργασία.

Ὁ Δ'. τόμος τοῦ ἔργου ἀνετέθη εἰς τὸν Καθηγητὴν τῆς Ἑκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Φρειβούργου (Freiburg im Breisgau) διδάκτορα Ludwig Andreas Veit γνωστὸν ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν, τῶν ἀναγομένων ἰδίως εἰς τὸν 17. αἰῶνα. Πρόκειται δὲ νὰ συμπεριλάβῃ ὁ εἰρημένος τόμος τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ 1648 μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, διηρημένος εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ πρῶτον ἀνωτέρω ἀναγραφόμενον περιλαμβάνει τὴν ἐποχὴν ἀπὸ τοῦ 1648 μέχρι τοῦ 1800. Τὸ ἔτος 1648 εἶναι σημαντικὸν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑκκλησίας τῆς Δύσεως κατὰ τοῦτο, ὅτι κατ' αὐτὸ ἔληξαν οἱ θρησκευτικοὶ πόλεμοι καὶ ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη, κατὰ δὲ τὸ 1800 ἐνεφανίσθησαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἱστορίας δύο μεγάλαι προσωπικότητες, ὁ Ναπολέων καὶ ὁ Πάπας Ρώμης Πῖος VII. Ἡ ἐποχὴ δὲ αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς ἐποχὴ τῆς «ἀτομοκρατίας» [(individualismus), μεθ' ἣν ἐξεδηλώθησαν διάφοροι τάσεις (Liberalismus, Nationalismus, Socialismus, Bolschewismus)].

Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ τόμῳ ἐκτίθεται ἡ πάλῃ τῆς Ἑκκλησίας Ρώμης κατὰ τῆς ἀπολυταρχίας τῶν ἡγεμόνων ἐν ταῖς διαφόροις χώραις τῆς Εὐρώπης, ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Πορτογαλίᾳ, ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Πολωνίᾳ, ἐν εἰδικῷ δὲ κεφαλαίῳ ἡ ἱεραποστολικὴ δράσις πρὸς διάδοσιν καὶ ἐμπέδωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, μεθ' ὃ ἐπακολουθεῖ σύντομος βιογραφία τῶν παπῶν ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου VII (1655—67) μέχρι Πίου VI (1775—99). Μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν ἀγώνων τῆς Ἑκκλησίας

κατὰ τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ ὁ κ. Veit ἐκτίθησι τὸν ἔτι δυσχερέστερον καὶ δυσπεριγραπτέτερον ἀγῶνα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν ἐκ τῆς μεγάλῃς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως προκυψασῶν ἀνατρεπτικῶν ἰδεῶν. Παρὰ τὴν μεγάλην δυσχέριαν τῆς περιγραφῆς καὶ τῆς συνολικῆς παραστάσεως τοῦ ἀγῶνος τούτου ὁ κ. Veit κτώρθωσε μεθοδικῶς νὰ συγκεντρώσῃ πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ σπουδαιότατου ἐκείνου ἀγῶνος, αἰτινες ποικίλλουσι κατὰ χώρας, πολλάκις δὲ κατὰ διάφορα τμήματα τῶν χωρῶν καὶ μέρη αὐτῶν, οὐχὶ σπανίως λ. χ. καὶ κατὰ Μονάς, νὰ παραστήσῃ δὲ ἐπακριβῶς καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ δεόντως τὰ σχετικὰ γεγονότα.

Τὸ β'. μέρος τῆς συγγραφῆς ἐστὶν ἀφιερωμένον εἰς τὸν Προτεσταντισμὸν, ἐξετάζεται δὲ ἐν αὐτῷ ἡ ἐξέλιξις καὶ ἡ κίνησις αὐτοῦ ἐν ταῖς διαφόροις χώραις. ἡ θέσις τῶν Καθολικῶν ἐν αἷς χώραις εἶχεν ἐπικρατήσῃ ὁ Προτεσταντισμὸς, αἱ αἱρέσεις τούτου, ἡ ἱεραποστολὴ αὐτοῦ καὶ τέλος ἡ ἐν Ἀμερικῇ ἐγκατάστασις καὶ ἀνάπτυξις. Ὁ κ. Veit κατώρθωσεν ἀντικειμενικῶς καὶ ἀπαθῶς, ἅμα δὲ καὶ μετὰ ὀρθῆς κρίσεως νὰ ἐκθέσῃ τὰ κατὰ τὸν Προτεσταντισμὸν καὶ νὰ παράσῃ πιστὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ νὰ κρίνῃ ὀρθῶς τὰ γεγονότα.

Ἐν γ'. μέρει τοῦ ἔργου, τῷ συντομωτέρῳ, ὁ καθηγητὴς κ. Veit διαλαμβάνει περὶ τοῦ Σχίσματος (Das Schisma), ὑπὸ τούτου δ' ἔννοεῖ τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς. Βεβαίως ἡ ἐπιγραφὴ δὲν ἔχει ὀρθῶς, ἀλλὰ καὶ αἱ πληροφορίες, αἱ συνεκέντρωσεν ὁ κ. Καθηγητὴς εἰσιν ἐν πολλοῖς ἐσφαλμέναι καὶ ἑλλειπεῖς. Ἐν πρώτῳ κεφαλαίῳ ὁμιλεῖ περὶ τῶν τεσσάρων «Ἀνατολικῶν Πατριαρχείων», τοῦ Οἰκουμενικοῦ καὶ τῶν λοιπῶν Πατριαρχείων, τῶν Οὐνιῶν, τῶν μετὰ τῆς Ρώμης ἐνωθέντων κατὰ τὸν 15. καὶ 17. αἰῶνα, τῶν Μονοφυσιτῶν τῆς Αἰγύπτου, Συρίας καὶ Αἰθιοπίας, τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Μαρωνιτῶν, τέλος περὶ τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, εἰς ἣν ἀφιερεῖ ὁ συγγραφεὺς τὰ ἐξῆς κεφάλαια, Ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία τοῦ Κράτους, τὸ Σχίσμα τῆς Πολωνίας (Οὐνῖται), Σχέσεις τῆς Ρωσσίας πρὸς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἡ Ρωσσία καὶ τὸ Ἰσλάμ, αἱ Ρωσικαὶ αἱρέσεις. Μετὰ ταῦτα ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ παρέχονται πληροφορίες περὶ τῶν ἐν Σερβίᾳ, Ρουμανίᾳ, Οὐγγαρίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ ὀρθοδόξων ἢ ἠνωμένων μετὰ τῆς Ρώμης. Κυρίως εἰπεῖν ἀναγράφονται μόνον ὠρισμένα γεγονότα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν καὶ πρὸς διαφώτισιν τῆς ἱστορίας αὐτῆς.

Ἐν τέλει τοῦ ὅλου συγγράμματος παρατίθεται πλουσιωτάτη βιβλιογραφία, ἀναγομένη εἰς τὰ ἐπι μέρους κεφάλαια καίτοι ὑποσημειοῦνται ἐκάστοτε ἐν τῇ ἀφηγήσει αἱ σπουδαιότεραι πηγαὶ καὶ μαρτυρίαι. Ἐπακολουθεῖ λεπτομερὴς πίναξ ὀνομάτων.

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τοῦ Hergenröther, ἥτις εἶναι γνωστὴ καὶ ἐκ γαλλικῆς μεταφράσεως (τοῦ ἀββᾶ P. Belet, Paris 1901 εἰς τόμους 8) ἔχει τοῦτο τὸ μειονέκτημα, ὅτι κ ταμερίζει εἰς βαθμὸν ὑπερβολικὸν τὸ ἱστορικὸν ὕλικόν. Ἄλλ' ἐν τῇ νέᾳ ἐπεξεργασίᾳ τοῦ ἔργου ἐγένετο σημαντικωτάτη μεταβολή, καθ' ἣν ἐπῆλθε σύνθεσις τοῦ ὕλικου τοιαύτη ὥστε νὰ συνδεθῶσι στενῶς τὰ ἐπι μέρους πρὸς τὸ ὅλον.

Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης ὁ Καθηγητὴς κ. Veit κατέστησεν ἀξιολογώτερον τὸ ἔργον τοῦτο. Εἰς τὰ πλεονεκτήματα δὲ αὐτοῦ δέον νὰ προστεθῇ ἡ σαφήνεια τῆς ἐκθέσεως καὶ ἡ πλήρης ἀποδεικτικότης τῶν ἐκτιθεμένων. Ὁ διεξερχόμενος τὸ ἔργον αὐτοῦ λαμβάνει πλήρη γνῶσιν τῆς ἐν τῇ Δύσει ἰδίως ἐκκλησιαστικῆς κινήσεως κατὰ τὸν 15. καὶ 17. αἰῶνα καὶ ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ ζωηρὰν ἀναπαράστασιν τῶν γεγονότων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς δρώντων προσώπων. X.

II. Ν. Τρεμπέλα, Μυστηριακαὶ θρησκείαι καὶ Χριστιανισμός, Ἐν Ἀθήναις 1932.

Προπαρεσκευασμένος ἤδη ἐκ τῶν μέχρι ἀπολογητικῶν ἐρευνῶν του, ὁ κ. Τρεμπέλας καὶ κάτοχος τῆς πλουσιωτάτης φιλολογίας τοῦ παρὰ τοῖς ξένοις πολυκρότου ζητήματος περὶ τῶν Μυστηριακῶν Θρησκειῶν, πρῶτος παρ' ἡμῖν ἐμφανίζει τὸ ἀνωτέρω ἄριστον ἐπιστημονικὸν ἔργον. Ἐν μακροῦ Εἰσαγωγῇ ἐξετάζων τὸ ζήτημα περὶ τῆς θείας προελεύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνακρίνει τὰς γνώμας τῶν θρησκειολογούντων Reintzenstein, Loisy καὶ ἄλλων καὶ καθορίζει τὸ ζήτημα, ὅπερ ἐπασχολεῖ αὐτὸν ἐν τῇ πραγματείᾳ, ἣν διαρεῖ εἰς μέρος γενικόν, ἐνδιατρίβον γενικῶς περὶ τὸ σύνολον τῶν μυστηριακῶν θρησκειῶν καὶ εἰς μέρος ἐιδικόν, ἐξετάζων τὰ Ὀρφικὰ καὶ Ἑρμητικὰ μυστήρια. Αἱ πηγαί, ἐξ ὧν δ. νάμεθα νὰ πορισθῶμεν ἀκριβῆ γνῶσιν περὶ τῶν θρησκειῶν τούτων καὶ τῶν μυστηρίων εἶναι ἐλλιπέσταται καὶ ἀντιφατικαί, ἀλλὰ δι' ἐπισταμένης ἐρεῦνης ἀποδεικνύει ὁ σ. τὰ κατὰ τὴν καταγωγὴν, τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν μυστηριακῶν θρησκειῶν καὶ ἀποκρούει τὴν γνώμην περὶ ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τὸν Χριστιανισμόν, ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ ἐξετάζων τὸ ζήτημα τοῦτο. Εἰδικώτερον, ὡς εἴπομεν, καὶ λεπτομερέστερον ἐξετάζει τὰ κατὰ τὸν Ὀρφισμόν καὶ τὰ Ἑρμαϊκὰ ἢ Ἑρμητικὰ, ἐν παραρτήματι διὰ βραχέων ὑποδεικνύων τὴν ἀναβίωσιν τῶν μυστηριακῶν θρησκειῶν ἐν τῷ Μασσωνισμῷ ἢ Ἐλευθεροτεκτονισμῷ καὶ τῇ Θεοσοφίᾳ, περὶ ὧν τελευταίως καὶ εἰδικῆν ἐδημοσίευσε πραγματείαν.

Τὸ γενικὸν συμπέρασμα τοῦ σ εἶναι ὅτι καὶ ὁ Ὀρφισμὸς οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἤσκησεν ἐπὶ τὸν Χριστιανισμόν, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὁποίου, κυρίως εἰπεῖν, δὲν ὑφίστατο ὡς θρησκεία ἀλλ' ὡς φιλολογικὴ κίνησις. Ἐξετάζων ὁ σ. τὰς ὑποτιθεμένας ὁμοιότητας μεταξὺ τῶν θεμελιωδῶν δογματίων τοῦ Ὀρφισμοῦ καὶ τῶν κεντρικῶν γραμμῶν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀπ. Παύλου ἀποδεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ καθαρῶς ἐξωτερικῶν ὁμοιοτήτων, εἰδικώτερον δὲ περὶ τῆς χριστιανικῆς τέχνης προκειμένου λόγου, ἐν ἣ ὑπάρχει συμβολικὴ τοῦ Ὀρφέως ἀναπαράστασις, ἀποδεικνύει ὅτι καὶ αὕτη δὲν προῆλθεν ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ Ὀρφισμοῦ. Τέλος περὶ τῶν Ἑρμαϊκῶν, μετὰ μακρὰν καὶ λειπομερεστέραν ἔρευναν, συμπεραίνει τὰ ἑξῆς:

α) Ἡ κοσμοθεωρία τῶν Ἑρμαϊκῶν παρουσιάζεται εἰς πλείστα ἀντιφάσκουσα καὶ ἀναιροῦσα ἑαυτήν. Ἡ γενικὴ ἐν τούτοις τάσις αὐτῆς

εἶνε πανθειστική, μολονότι δὲν ἑλλείπουν ἀπ' αὐτῆς οὔτε αἱ πολυ-
θειστικά, ὑπὸ τινὰ δ' ἔποιον οὔτε αἱ μονοθειζούσα ἐπόψεις. Συγκρι-
νομένη δὲ πρὸς τὴν Χριστιανικὴν κοσμοθεωρίαν παρουσιάζεται ἀγνο-
οῦσα θεμελιωδεστάτας προϋποθέσεις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ
οὐσιωδεστάτας ταύτης γραμμᾶς. Οὕτως ἄγνοεῖ ἐξ ὀλοκλήρου ἢ κοσμο-
θεωρία τῶν Ἑρμαϊκῶν τὴν περὶ προπατορικὸν ἁμαρτήματος διδασκα-
λίαν, θεωροῦσα τὸ πρωταρχικὸν ἁμάρτημα ὡς ἔρωτα τοῦ ἀνθρώπου
καὶ τῆς φύσεως ἢ ἐκλαμβάνουσα τὸ κακὸν ὡς φυσικῶς ἐγγενώμενον
καθὼς ὁ ἴδς ἀπὸ τοῦ σιδήρου ἢ καὶ ὑλοστηρίζουσα, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀστέ-
ρων, τοὺς ὁποίους θεοποιεῖ, διοχετεύεται τοῦτο τοῖς ἀνθρώποις.
Ἄγνοεῖ ὡσαύτως ἢ Ἑρμαϊκὴ κοσμοθεωρία τὴν περὶ ἀπολυτρώσεως
διδασκαλίαν, μὴ ἀποδεχομένη Σωτῆρα Λυτρωτὴν, οὐδὲ ἐξίλαστήριον
τινα θυσίαν. Ἐνάγκη λυτῶσι κατὰ τὰ Ἑρμαϊκὰ δὲν ὑπάρχει, ἀλλ'
ἀρκεῖ ὁ ἀνθρώπος νὰ γνωρίσῃ, ὅτι εἶνε ἀθάνατος καὶ νὰ τύχῃ τῆς
γνώσεως ἢ θέας τοῦ Θεοῦ.

β') Οὐδεμίαν πραγματικὴν συγγένειαν καὶ ὁμοίωσιν ὑφίσταται μεταξὺ
τῶν ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας ἐκφράζει ἡ ὁρολογία τοῦ Παύλου, καὶ ἐκεί-
νων τῆς ὁρολογίας τῶν Ἑρμαϊκῶν. Ἐὰν δὲ πού ὁ Παῦλος χρησιμοποιοῖ
ὄρους τινάς, τοὺς ὁποίους καὶ οἱ Ἑρμαϊκοί, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι
ἔλαβον αὐτοὺς ἐκ τῆς ἐν χρήσει τότε φρασεολογίας. Ἄλλως τε ἀπε-
δείχθη σαφῶς, ὅτι αἱ ἐννοιαὶ τῆς ὁρολογίας τοῦ Παύλου εἶναι συγγε-
νεῖς πρὸς τὰς διὰ τῶν αὐτῶν ὄρων ὑπὸ τῶν Ὁ' ἐκφραζόμενας.

γ') Ἡ ἐπίδρασις τῶν Ὁ' ἐπὶ τῶν Ἑρμαϊκῶν εἶνε ἀναντίλεκτος καὶ
γενικῶς παραδεδεγμένη. Κατόπιν τούτου καὶ ἐὰν ἔτι τὰ Ἑρμαϊκὰ
εἶχον συγγραφήν κατὰ χρόνους προγενεστέρους τοῦ Παύλου, θὰ ἠδύ-
νατο πλήρως νὰ ἐξηγηθῇ καὶ οἰαδήποτε ὁμοίωσιν καὶ συγγένειαν ἰδεῶν
μεταξὺ τοῦ Παύλου καὶ τῶν Ἑρμαϊκῶν, ἐφ' ὅσον ὅτι Παῦλος καὶ τὰ
Ἑρμαϊκὰ ἐκ κοινῆς πηγῆς, τῶν Ὁ', ἦντλησαν. Πολὺν περισσώτερον
ἰσχύει τοῦτο ἀφοῦ τὰ Ἑρμαϊκὰ ἀναντιλέκτως συνεγράφησαν κατὰ χρό-
νους χριστιανικούς, εἰς αὐτὰς τὰς ἀρχὰς τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἐγγιζοντας.

δ') Ἐντεῦθεν τίθεται τὸ ζήτημα ἀντιστροφῶς ἢ ὡς ἐτέθη ὑπὸ τῶν
περὶ τὸν Reitzenstein. Ἦτοι οὐχὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἐδέξατο τὴν ἐπί-
δρασιν τῶν Ἑρμαϊκῶν, ἀλλ' ὠρισμένως τὰ Ἑρμαϊκὰ ἐπηρεάσθησαν
σοβαρῶς ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν διδαγμάτων. Ὅντως δὲ ἀπεδείχθη, ὅτι
οὐ μόνον ἐμμέσως διὰ τοῦ χριστιανικοῦ Γνωστικισμοῦ, ἀλλὰ καὶ κατ'
εὐθεῖαν ἐξ ἀμέσων χριστιανικῶν πηγῶν μεταχτετεύθησαν χριστιανικὰ
διδάγματα εἰς τοὺς Ἑρμαϊκοὺς λιβέλλους.

Οὕτω ἢ ἐπίδρασις τῶν Ἑρμαϊκῶν ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Χριστιανισμοῦ
ὄχι ἀπλῶς ἐμφανίζεται ἀμφίβολος καὶ ἀμάρτυρος καὶ ἀβεβαία, ἀλλ'
ἀποκλείεται ἐξ ὀλοκλήρου.

X.

Theodora Eytton-Jones, *Under Eastern Roofs*, London
1931. Ἡ Ἀγγλίσ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος βιβλίου περιγράφει τὰς δια-
φόρους χώρας τῆς Ἀνατολῆς, ὡς ἐπισκέφη καὶ τὰς ἐντυπώσεις αὐτῆς
ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τῶν Προέδρων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ

ἄλλων Ἱεραρχῶν καὶ ἐπιφανῶν προσώπων Τὸν πρόλογον τοῦ βιβλίου συνέταξεν ὁ Μ. Ἀρχιμ. Μιχαὴλ Κωνσταντινίδης, τὸν δ' ἐπίλογον ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Θυατείρων. Τὸ βιβλίον κοσμεῖται δι' εἰκόνων προσώπων καὶ τόπων, εἶναι δὲ γεγραμμένον μετὰ πολλῆς ζωηρότητος καὶ χάριτος καὶ ἐν πνεύματι εὐσεβείας καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Ἐμμ. Γ. Παντελάκη, Τὰ Λειτουργικὰ βιβλία τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Νέας Σιδῶν») Ἐν Ἱεροσολύμοις 1931. Ὁ ἐλλογιμώτατος συγγραφεὺς ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ πραγματεῖα ἀναγράφων τὰς πρώτας ἐκδόσεις τῶν Λειτουργικῶν βιβλίων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ὑποδεικνύει ὅτι πλημμελῶς καὶ ἐξεδόθησαν καὶ ἐξακολουθοῦσι νὰ ἐκδίδονται ἔκτοτε, ὑπὸ ἰδιωτῶν, ἐνῶ ἔδει ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐκδοσιν αὐτῶν ἡ Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, καθ' ὄρισμένον σύστημα καὶ μέθοδον, τῇ ἐπιμελείᾳ εἰδικῶν ἀνδρῶν. Διὰ πολλῶν δὲ καὶ ὀρθοτάτων παρατηρήσεων συνιστᾷ τὴν κριτικὴν ἐκδοσιν τῶν Λειτουργικῶν βιβλίων καὶ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ τυπικοῦ τῆς Ἐκκλησίας.

Β Α. Μυσταΐδου, Τραπεζουντιακά. Κώδικες Φροντιστηρίου. Γαβρᾶς Θεόδωρος (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ζ'. τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν) Ἐν Ἀθήναις 1930.

Μητροπολίτου Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως, Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ Μασσωνισμὸς (Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον). Ἐν Ἀθήναις 1931.

Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερραίων Ἰεζεκιήλ, Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ἱερομάρτυρος Σεραφεῖμ Ἀρχιεπισκόπου Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου τοῦ θαυματουργοῦ, Ἐν Ἀθήναις 1931.

Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν Ἀθηναγόρα, Ὁ Ἱερομάρτυς Σεραφεῖμ ὑπῆρξε πράγματι Ἀρχιεπίσκοπος Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου; Ἐν Ἀθήναις 1931.

Σοφ. Α Χουνδαβεργδόγλου-Θεοδότου, Ἡ τουρκόφωνος ἑλληνικὴ φιλολογία (1453—1924) Ἐν Ἀθήναις 1930.

D. R u s s o, O scrisoare a lui Evghenie Vulgaris tradusa in timba romana. Un filosof roman de curand descoperit, Bucaresti 1931. Ὁ λόγος ἐν τῇ πραγματεῖα ταύτῃ τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου κ. Δ Ρούσσου περὶ τινος ἐπιστολῆς τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως «Κατὰ τοῦ τῶν Ὁκελλιτῶν συστήματος περὶ τῆς τοῦ παντὸς φύσεως».

Εὐαγγέλου Σαβραμῆ, Ἱστορικὸν σημείωμα περὶ τῆς ἐν Κυζίκῳ Σχολῆς, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1932.

Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Ἀγαθαγγέλου, Ὑπόμνημα περὶ τοῦ κύρους τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν σχισματικῶν (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Ὁρθοδοξίας») Ἐν ΚΠόλει 1931.— Ὁ Σεβ. νῦν Μητροπολίτης Ἐφέσου Ἀγαθάγγελος ἀναλαβὼν ἐντολῇ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου νὰ μελετήσῃ τὸ θέμα: α) Ποῖοι ἐκ τῶν αἰρετικῶν καὶ σχισματικῶν πρόσσερχόμενοι εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν πρέπει ν' ἀναβαπτίζονται; β) Ποῖοι γίνονται δεκτοὶ δι' ἀπλοῦ χρίσματος; γ) Ποῖοι δι' ἀπλοῦ λιβέλλου πίστεως; μετ' ἐμπεριστατωμένην ἔρευναν ἐπιθεμένην ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ὑπομνήματι κατέληξεν εἰς τὰ ἑξῆς: Κατ' ἀρχὰς ἀνεφ' ἤσαν ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὄρισοντι δύο γνῶμαι ὠρισμέναι ἢ μία ἐπικρατοῦσα ἐν Καισαρείᾳ καὶ Καρχηδόνι, καθ' ἣν πᾶς αἰρετικὸς ἢ σχισματικὸς προσερχόμενος εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν ἔπρεπε ν' ἀναβαπτίζηται καὶ ἄλλη ἐν Ρώμῃ καὶ τῇ Δύσει, καθ' ἣν ἐγένετο δεκτὸς ἀνευ ἀναβαπτισμοῦ. Ἀμφότεραι δὲ αἱ ὅλως ἀντίθεται γνῶμαι ἐβασίζοντο ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἐθίμου τῆς ἰδίας Ἐκκλησίας, ὡς ὑπεστηρίχθητο ἐκάστη γνῶμη. Ἐχομεν ὅμως ἀφ' ἑτέρου τρεῖς Οἰκουμενικὰς Συνόδους τὴν Α', Β' καὶ ΣΤ', αἱ ὁποῖαι διὰ Κανόνων ρητῶν Α' 8 καὶ 19, Β' 7 καὶ ΣΤ' 95 καθορίζουσι ποῖοι ν' ἀναβαπτίζονται καὶ ποῖοι μή. Ἐν τῇ κατόπιν ἐποχῇ, μετὰ τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους, ἡ Ἐκκλησία δι' Οἰκουμενικῶν Συνόδων δὲν ἀποφαίνεται, ἀλλὰ μόνον διὰ τοπικῶν ἐχουσῶν βεβαίως ἰσχύν εἰς τὰς ἐπὶ τόπου Ἐκκλησίας, οὐχὶ ὅμως ἰσχύν καὶ κύρος γενικὸν ἐπ' Ἐκκλησίας.

Καθ' ἡμᾶς **Α' Ἐρώτημα.** Δυνάμεθα ἡμεῖς σήμερον, γενικῶς ἀποφαινόμενοι δι' ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν, νὰ νομοθετήσωμεν γνῶμην ἀντίθετον πρὸς ὅ,τι καθώρισαν σχετικὸν πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν τρεῖς Οἰκουμ. Σύνοδοι ἢ Α', Β' καὶ ΣΤ'; Βεβαίως ὄχι. Ἰδωμεν τί ἀκριβῶς ἐνομοθετήθη καὶ πῶς τοῦτο ἐξηγήθη ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ. Ἀρειανοὶ καὶ Μακεδονianoὶ κλπ. δεκτοὶ ἀνευ βαπτίσματος εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν, λέγουσι καὶ αἱ τρεῖς Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καὶ οὐ μόνον ἐκεῖνοι οἱ αἰρετικοὶ δεκτοί, ἀλλὰ καὶ Νεστοριανοὶ καὶ Εὐτυριανοὶ κλπ. ὅλοι οὗτοι βεβαίως ἦσαν αἰρετικοί, ὁ δὲ Μ. Βασίλειος κατ' ἀρχὰς τοὺς σχισματικούς, ὡς οὐχὶ περὶ τὸ δόγμα, ἀνορθόδοξα διδάσκοντας, **οἰκονομίας** ἔνεκεν, ὡς λέγει, ἐδέχθησαν οἱ ἀρχαῖοι, ἔπειτα ὅμως καὶ τοὺς αἰρετικούς. Ποῖοι λοιπὸν ν' ἀναβαπτίζονται; οἱ Εὐνομιανοὶ οἱ εἰς μίαν κατὰ δύσιν βαπτίζοντες καὶ οἱ Σαβελλιανοὶ καὶ Παυλιανῖται, οἱ υἰοπατοριανὸν διδάσκοντες, ἴδ. οἱ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς ἀγνούμενοι τὴν Ἁγίαν Τριάδα. **Β' Ἐρώτημα.** Δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν ἀπαρᾶλλᾶτως πρὸς τὰς Α', Β' καὶ ΣΤ' Οἰκουμενικὰς περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν; Βεβαίως οὐχί, διότι σήμερον δὲν ἔχομεν ἀρχαίους αἰρετικούς Ἀρειανούς λ. χ. καὶ Εὐνομιανούς, ἀλλ' ἔχομεν δυστυχῶς ἄλλους αἰρετικούς. **Γ' Ἐρώτημα.** Ποίους ἐκ τῶν μεταγενεστέρων καὶ νεωτέρων σχισματικῶν καὶ αἰρετικῶν θὰ ἀναβαπτίζωμεν πρόσσερχομένους εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν; Ἀπάντησις. Τοὺς ἔχοντας ὁμοιότητα ἐγγίζουσαν πρὸς τοὺς Εὐνομιανούς καὶ Παυλιανούς καὶ Σαβελλιανούς. Κατὰ ταῦτα Ἀρειανοὶ καὶ Μακεδονianoὶ δὲν ἀναβαπτίζονται, καίτοι περὶ τὸ δόγμα

τῆς Ἁγίας Τριάδος, οὐχὶ ὀρθῶς δοξάζοντες. Ὡστε καὶ οἱ μὴ ὀρθῶς δοξάζοντες περὶ τὸ δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἄλλοτε μὲν οἱ Ἀρειανοὶ καὶ Μακεδονιανοὶ, σήμερον δὲ οἱ Λατίνοι καὶ Διαμαρτυροῦμενοι δὲν πρέπει ν' ἀναβαπτίζωνται, καίτοι καὶ αὐτοὶ οὐχὶ ὀρθῶς περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος διδάσκουσι. Φρονοῦμεν ὅτι δὲν σάται ἡ σχετικὴ ἀντίθετος γνώμη τοῦ Κανονολόγου Μίλας, ὡς μὴ σύμφωνος εἰς τοὺς γνωστοὺς ρητοὺς κανόνας τῆς Α', Β' καὶ ΣΤ'. Ποῖοι λοιπὸν ν' ἀναβαπτίζωνται ἐκ τῶν ἀλλοδόξων; Καθ' ἡμᾶς ὅσοι ἐκ τῶν ἀλλοδόξων Χριστιανῶν, τῶν Προτεσταντῶν λ. χ. ἀρνοῦνται τὴν Ἁγίαν Τριάδα, ἓνα Θεὸν Ἰουδαϊκῶς φρονοῦντες, καὶ ὅσοι εἰς μίαν καταδύσιν βαπτίζοντες ἢ ραντίζοντες ἢ περιχέοντες ἀπαξ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεοφωτιστοῦ, ἐμπράκτως οὕτως ἀρνοῦνται τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἄλλοι Εὐνομιανοὶ καὶ Παυλικιανοὶ ἀναντιρροῦτως, Ἁγίαν Τριάδα μὴ πιστεύοντες.

Δ'] Ποῖοι ἐκ τῶν ἀλλοδόξων θὰ χρίωμεν; Ἐπειδὴ οἱ ρηθέντες Κανόνες τῶν Οἰκουμεικῶν Συνόδων Α' 8 καὶ 19 καὶ Β' 7 καὶ ΣΤ' 95 τοὺς ὄντως αἱρετικοὺς Ἀρειανούς, Μακεδονιανούς καὶ Νεστοριανούς δὲν ἀναβαπτίζουσιν, ἀλλὰ ρητῶς χρίουσιν ὡς σφάλοντας περὶ τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ ἰδ. περὶ τὴν δογματικὴν, διὰ τοῦτο σύμφωνον πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον τῶν Οἰκουμεικῶν Συνόδων διδασκαλίαν θὰ ἦτο νὰ ἐχρίοντο προσερχόμενοι εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν πάντες Λατίνοι, Διαμαρτυροῦμενοι, Ἀρμένιοι καὶ πάντες οἱ μὴ τὴν Ὀρθόδοξον Δογματικὴν διδασκαλίαν διδάσκοντες.

Ε'] Ποῖοι δι' ἀπλοῦ λιβέλλου δεκτοὶ ἔσονται ἐκ τῶν ἀλλοδόξων χριστιανῶν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν; Ὅσοι κατὰ τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν ὁμοφρονοῦντες τοῖς Ὀρθοδόξοις, ἀλλὰ περὶ διοικητικὰ τινα καὶ ἰάσιμα κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον τῆς ἄλλης χριστιανικῆς διδασκαλίας ἀλλοίως φρονοῦντες.

Τελικὴ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα ἐν σχεδιάσματι ὄρου. Οἱ μονοπροσωπίαν ἐν Τριάδι λόγῳ ἢ τῷ ἰδίῳ βαπτίσματι διὰ μονοκαταδύσεως διδάσκοντες, εἴτε οὐδόλως βαπτιζόμενοι, πάντες οὗτοι βαπτίζονται. Λατίνους δὲ καὶ Διαμαρτυρομένους καὶ Ἀρμενίους καὶ πάντας τοὺς περὶ τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν διαφέροντας τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ὀρθοδοξίας, χρίσει Ἁγίου Μύρου, προσερχομένους ἡμῖν, δεχόμεθα, Βουλγάρους δὲ καὶ ἄλλους οὐδόλως ἀλλοίους ὄντας ἡμῶν τὰ δόγματα, δι' ἀπλοῦ λιβέλλου προσλαμβανόμεθα.

Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ὑπομνήματι πρὸς τοῖς ἄλλοις παρατίθεται καὶ τις ἐπιστολὴ τοῦ Οἰκουμεικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ β', ἀπὸ 26 Μαΐου 1875 ἀπαντητικὴ εἰς σχετικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀθηνῶν Προκόπιου α'. ἔχουσα ὡς ἔξῃς ἐν τῷ κυρίῳ μέρει αὐτῆς :

«Σκεψάμενοι συνοδικῶς ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἀντικειμένου, ἦτοι τοῦ βαπτίσματος τῶν λατίνων, εἶγε δηλονότι δύναται θεωρηθῆναι ἔγκυρον ἢ μὴ, κατείδομεν ἀπὸ ἱστορικῶν γεγονότων καὶ τῶν κατὰ καιροὺς ἐκκλησιαστικῶν πράξεων ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο πολλοὺς φέρει λόγους ὑπὲρ καὶ κατὰ καὶ πολλοὺς ἔσχε τοὺς ὑπερασπιστὰς καὶ τοὺς πολεμίους, ὡς οὐ λανθάνει βεβαίως καὶ τὴν αὐτῆς πανιερότητα. Πρὸ γὰρ τοῦ

σχίσματος καὶ αὐτὸς ὁ Πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος ἐβάπτισε τοὺς λατίνους προσερχομένους τῇ Ὁρθοδοξίᾳ, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ Πιττακίου ὅπερ ὁ ἔξαρχος Λέοντος τοῦ θ' Οὐμβέρτος κατέλιπεν ἐπὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας κατὰ τοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Πέτρον, ἣ δὲ πράξις αὕτη τοῦ Κηρουλαρίου φαίνεται ὅτι πολλοὺς εὔρε, τοῦ καιροῦ προϊόντος, μιμητάς. Ἡ γὰρ ἐν Λατεράνῳ Σύνοδος τοῦ 1215 (1215) ἔψεγε τοὺς Ὁρθοδόξους ὡς ἀναβαπτίζοντας τοὺς προσερχομένους ἐκ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ μετὰ τὸ σχίσμα ἔχομεν ἕκτος πολλῶν ἄλλων καὶ Μάρκον τὸν Εὐγενικόν, ἀποφαινόμενον μύρω μόνον χρίειν τοὺς Λατίνους, ἔτι δὲ καὶ Συνόδων ἀποφάσεις, ἦτοι τῆς κατὰ τὸ 1207 (1207) συγκροτηθείσης, τῆς κατὰ τὸ 1484 (1484) ἐπὶ Συμεῶν Πατριάρχου παρόντων καὶ τῶν τριῶν ἐτέρων Πατριαρχῶν, ὅτε συντάχθη καὶ ἡ γνωστὴ ἀκολουθία, ἐτέρα; ἐπίσης ἐν Βασιλευούσῃ κατὰ τὸ 1600 (1600) καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἰωάσαφ Πατριάρχου Μοσχοβίας συνελθούσης ἐν Μόσχᾳ κατὰ τὸ 1696 παρόντων καὶ δύο Πατριαρχῶν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ Ἀλεξανδρείας Παΐσιου καὶ τοῦ Ἀντιοχείας Μακαρίου. Πᾶσαι αὗται ἀπεφάνησαν, ὅτι *μύρω μόνον δεῖ τελειοῦν* τοὺς ἐκ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας προσερχομένους. Ἐχομεν ὅμως ἀφ' ἐτέρου τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐν Μόσχᾳ κατὰ τὸ 1622 (1622) ἐπὶ Φιλαρότου Πατριάρχου Ρωσσίας καὶ τὸν ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Ε', Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1750 (1750) ἐκδοθέντα ὄρον, δεκτὸν γενόμενον ὑπὸ πάντων τῶν τότε Πατριαρχῶν, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι *χρὴ βαπτίζεσθαι αὐτούς*. Τὸ βάπτισμα ἄρα τῶν Λατίνων, ὅτε μὲν ἐθεωρήθη ὡς ἔγκυρον καθὼς τελούμενον εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ ἀναφερόμενον εἰς τὸ κυριώνυμον βάπτισμα, ὅτε δὲ τοῦναντίον ὡς ἄκυρον διὰ πολλὰς παρατυπίας, ἃς περιέβαλεν αὐτὸ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ὀσημέραι αὐξοῦσα κενοσπουδία τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν ἡ μὲν Ἁγιοπλάτη Ρωσικὴ Ἐκκλησία ἐκ λόγων εὐλόγων ὁρωμένη ἔχει ἐν χρήσει τὰς ἀποφάσεις τῆς νεωτέρας ἐπὶ Ἰωάσαφ Πατριάρχου Μοσχοβίας συνελθούσης ἐν Μόσχᾳ Συνόδου ὡς συντελεστικὰς εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ἐκεῖ Ἐκκλησίας θεοροῦσα, αἱ δὲ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἐκκλησίαι θεοροῦσαι μέχρι τοῦδε ἐπάναγκες εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Ὁρθοδοξίας τὸ ἀπολοῦσθαι τῷ ἐπὶ Κυρίλλου Ε' ἐκδοθέντι ὄρῳ. Τούτῳ οὕτως ἐχόντων ἀπόνειται τῇ πνευματικῇ συνέσει τῆς Αὐτῆς Πανιερότητος καὶ τῶν λοιπῶν Συνοδικῶν μελῶν παραδέξασθαι ἢ μὴ τὸ *χρησάσθαι τῇ οικονομίᾳ* ἣν καὶ ἐτέρα Ἐκκλησία ἀπὸ δύο καὶ ἐπέκεινα αἰώνων κατέχει ἀπαρεγκλίτως, εἶγε, ὡς γράφει, ἡ οἰκονομία αὕτη προεπαγγέλλεται μεγάλας ὠφελείας τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἀσφαλίξει αὐτὴν ἀπὸ ἐπιχειμένων κινδύνων. Ὅταν δὲ ποτε δυνηθῶσιν αἱ κατὰ τόπους ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι συνελθεῖν ἐπὶ τῷ αὐτῷ, τότε σὺν Θεῷ γενήσεται ἡ ποθητὴ ἐπίσημος συνεννόησις καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, καθὼς καὶ περὶ ἄλλων».

Cyrille Lucaris (Conférence faite à la Faculté de Théologie protestante de Paris, le 28 fevr. 1931). Extrait de la Revue «*Studii Teologice*» III année No 1. Bucarest 1932, 16 p. 8°.

Ὁ αἰδεσιμώτατος ἱερεὺς Ι. Μιχαλτσέσκος, καθηγητῆς τῆς Θεολογίας τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Πανεπιστημίου κατὰ τὴν ἐν Παρισίοις διαμονὴν του κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ἔδωκε εἰς τὴν Προτεσταντικὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῶν Παρισίων διάλεξιν τινα «περὶ τῶν καλβινιστῶν ἰδεῶν Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως», ἣν καὶ ἐν τεύξει ὑπὸ τὸν ἄνω τίτλον ἐξέδωκε πρὸ ὀλίγου. Ἐπὶ πολὺ ἤδη (ἴσθι Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der gr. orient. Kirche, Leipzig, 1904 σ. 262 267) τυγχάνει γνωστὴ ἡ ἀποψις, τὴν ὁποίαν ὑποστηρίζει ὁ κ. Μιχαλτσέσκος ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου ΚΠόλεως Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως κυκλοφοροῦσαν ἀπὸ τοῦ 1629 καλβινίζουσαν ὁμολογίαν πίστεως. Δι' αὐτὸν οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ὁμολογία αὕτη εἶναι αὐτοῦ τοῦ Λουκάρεως. Ἡ δὲ μεταγενεστέρως γενομένη ἐπιστημονικὴ ἐργασία, ἰδίως τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομου, κατ' οὐδένα τρόπον ἠδυνήθη νὰ μεταβάλῃ τὴν πεποιθήσιν ταύτην τοῦ Κ. Μιχαλτσέσκου. Εἰς τὴν παροῦσαν διάλεξιν, βασιζόμενος σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς ἀποδιδομένης τῷ Κυρίλλῳ ὁμολογίας, παρασιάζει τοῦτον πεποτισμένον ὑπὸ τῶν καλβινιστικῶν ἰδεῶν, καλβινίζοντα ἂν οὐχὶ ἀπ' εὐθείας καλβινιστῆν, ἰσχυρίζεται δ' ὅτι ἡ στάσις αὕτη τοῦ Λουκάρεως ἦτο τι παντελῶς εὐσυνείδητον, διότι «κατὰ τὴν γνώμην μου—ἀποφαίνεται ὁ κ. Μιχαλτσέσκος (σ. 15)—θὰ προσέβαλλέ τις μεγάλως τὸν Κύριλλον ἐὰν θὰ ἐνόμιζε ὅτι οὗτος δὲν ἦτο εὐσυνείδητος καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ὁμολογούμενα δὲν ἦσαν ὀρθοδόξα ἀλλὰ καθαρὸς προτεσταντισμὸς «Ὅθεν καὶ τὸ συμπέρασμα, εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγει ὁ αἰδεσιμώτατος καθηγητῆς εἶναι τὸ ἑξῆς: «Θὰ ἦτο δίκαιον ὅπως οἱ καλβινισταὶ ἀριθμῶσαι μεταξὺ τῶν ἑαυτῶν μαρτύρων καὶ τὸν πρόδρομον τοῦτον τῆς ἐνώσεως τῆς δύο Ἐκκλησιῶν: ὀρθοδόξου καὶ προτεσταντικῆς: Κύριλλον τὸν Λούκαριν». (σ. 16)

ΟΔ. Ν. ΚΑΤΣΟΥΛΑΣ

Pr. I. Mihalesco: L'Eglise orthodoxe orientale et la vie spirituelle intérieure (Conférence faite à la Fédération française des Associations chrétiennes d'étudiants, Paris) Extrait de la Revue «*Studii Teologice*» IIIe année No 2, Bucarest 1932, 16 p. 80.

«Πνευματικὴ ἐσωτερικὴ ζωὴ», «vie spirituelle intérieure» σημαίνει, κατὰ τὸν αἰδ. ἱερέα κ. Μιχαλτσέσκον, τὴν θρησκευτικὴν ἢ μυστικὴν ζωὴν, τὴν εὐσέβειαν, τὴν ἀγιωσύνην ἢ τὴν ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ (σ. 15). Ἡ Ἐκκλησία ὁμως ὑποχρεοῦται νὰ προαγάγῃ ὄχι μόνον τὴν πνευματικὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ψυχικῆς ζωῆς: ἀτομικῆς, ὁμαδικῆς, ἠθικῆς, θρησκευτικῆς, ἐπιστημονικῆς, καλλιτεχνικῆς, οικονομικῆς, κοινωνικῆς, πολιτικῆς, κλπ.

«Θεολογία» τόμ. Γ.

24

Δι' ἀπάσας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς ἡ Ἐκκλησία ἔχει εἰς τὴν δογματικὴν τῆς πανοπλίαν, τὴν λατρείαν τῆς, τὰς τελετάς τῆς, τὰ μυστήριά τῆς, τὰς ἱερουργίας κλπ., μέσον τι τέλειον ἵνα κατορθώσῃ νὰ ἐπεμβαίῃ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἂν ἡ Ἐκκλησία δὲν θὰ εἶχε τὸ μέσον τοῦτο, θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ ἐπινοήσῃ (σ. 6). Κατὰ τῆς πραγματικῆς προαγωγῆς ἔνθεν μὲν τῆς πνευματικῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς, ἔνθεν δὲ τῆς ψυχικῆς ἐν γένει ζωῆς ἀντίσταται ὁμοῦς ἡ σημερινὴ κατάστασις τῶν κεχωρισμένων Ἐκκλησιῶν. Θὰ ἔπρεπε ὅπως αἱ Ἐκκλησίαι ἐνωθῶσι πρὶν ἢ ἀναλάβωσι τὴν σταυροφορίαν διὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς ἁμαρτίας ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς Παραδεισίου ζωῆς (σ. 6). Ἄλλ' ἐμπόδιον κατὰ τῆς προαγωγῆς τῆς πνευματικῆς ἐσωτερικῆς φωνῆς ὡς καὶ τῆς ψυχικῆς ἐν γένει ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητος ἀποτελοῦσι καὶ αἱ διάφοροι ἀντιλήψεις περὶ τῆς οὐσίας τῆς Ἐκκλησίας τῶν διαφόρων Ὁμολογιῶν. Ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ποία ἀντίληψις περὶ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ τελειότερα καὶ ἡ πλέον λυσιτελής. Ἡ ἀόρατος Ἐκκλησία οὐδένα ἔχει ὄργανισμὸν καὶ ἐκεῖνος τῆς ὄρατῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀκατάλληλος διὰ τοὺς πνευματικούς σκοπούς. αἱ δὲ προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι στρογγύλονται ἐντελῶς βάσεως ἵνα δρῶσιν ὡς κοινωνικοὶ παράγοντες (σ. 11). Τοῦναντίον ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία διδάσκει καθαρῶς τὴν ὄρατὴν Ἐκκλησίαν ἢ Βασίλειον τοῦ Θεοῦ. «Ἡ πατρίς τῶν χριστιανῶν εἶναι πραγματικῶς ὁ οὐρανός, ὅπως ἔλεγε ὁ Διόγνητος, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς διαμονὴν αὐτῶν, κατὰ τὴν σωματικὴν αὐτῶν ζωὴν οὗτοι ἀποτελοῦσι θρησκευτικὴν τινα ὄρατὴν κοινωνίαν, ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, διότι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἄγγελοι ἢ φαντάσματα ἄλλ' ὄρατὰ καὶ ψηλαφητὰ ὄντα καὶ δι' ἰσχύος καὶ ὁσπῆ. Ἡ ὄρατὴ Ἐκκλησία εἶναι «civitas Dei» τοῦ Αὐγουστίνου ἀλλὰ κατὰ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὰ ἀνθρώπινα Βασίλεια δὲν εἶναι «civitas diaboli» ὅπως διὰ τὸν Αὐγουστίνον ἢ τοὺς σημερινούς Λουθηρανούς. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἄνθρωποι καλῆς βουλήσεως, ψυχαι εὐσεβεῖς καὶ ἐνάστετοι εὐρίσκονται ἐπίσης μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν, τῶν ὁποίων αἱ ἄρται δὲν εἶναι ἐλαττώματα ὅπως ἐστιγμάτιζεν αὐτὸ ὁ Αὐγουστίνος (σ. 14). Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι Κοινότης ἢ Κοινωνία τις ὄρατὴ μὲ ὀλιγαρχικὴν ἀριστοκρατικὴν σύστασιν. Ἐκκλησία βασιζομένη ἐπὶ ἀθθεντίας καὶ Ἐκκλησία δογματικὴ. Τοιοῦτον προορισμὸν ἔχουσα καὶ ἐφωτισμένη με τοιαῦτα προσόντα ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ἱκανὴ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν προορισμὸν αὐτῆς ὡς σώζουσα τὰς ψυχὰς ἀσυγκρίτως καλλίτερον παρ' ὅτι αἱ Ἐκκλησίαι ἄνευ καθωρισμένης συστάσεως, ἄνευ διευθυνούσης ἀθθεντίας καὶ ἄνευ σαφῶς διατετυπωμένης διδασκαλίας (σ. 15) Τὰ δὲ μέσα, δι' ὧν ἡ Ἐκκλησία ἐπιτυγχάνει τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ἐν τῇ ὀρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποία αὕτη κατεῖχε κατὰ τοὺς πρώτους δέκα ἡδὴ αἰῶνας τῆς ζωῆς αὐτῆς, ἦτοι: ἡ προσευχὴ, τὸ μαρτύριον καὶ ἡ διηνεκὴς παρθενία. Πρὸς τούτους εἶναι καὶ ἡ μυστικὴ σκέψις, τὰ θεῖα μυστήρια ὡς καὶ αἱ ἄλλαι ἱερουργίαι τῆς Ἐκκλησίας ἐξασκου-

σαι ἑκτακτον ἐπιρροὴν τόσον ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανοῦ ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς γενικῆς ψυχῆς τοῦ ὄχλου.

Τοῦτο εἶναι ἐν περιλήψει τὸ θαυμασιον θέμα τῆς διαλέξεως ταύτης. Ἐκάστη σελὶς ἀποκαλύπτει τῷ ἀναγινώσκοντι τὴν πραγματικὴν ἀξίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς πίστεως ἐν τῇ πραγματοποιήσει τῆς πνευματικῆς ἀναπλάσεως τοῦ κόσμου καὶ ὡς ἐκ τούτου προξενεῖ αὐτῷ θεῖον πόθον πρὸς ἄμεσον στρατολογίαν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν τόσον θαυμασίων ἀλλὰ καὶ τόσον ἀπλῶν θεῶν διδασμάτων αὐτῆς.

ΟΛ. Ν. ΚΑΤΣΙΟΥΛΑΣ Δ. Θ.

Monsieur Darboy, archevêque de Paris, Saint Denys l'aréopagite. Oeuvres traduites du grec, précédées d'une introduction où l'on discute l'authenticité de ces livres et où l'on expose la doctrine qu'ils renferment, et l'influence qu'ils ont exercée au moyen âge. Paris 1932, 8ον, σελ. 176 εἰσαγωγῆς καὶ 329 μεταφράσεως.

Ὁ ὑπὸ τῆς κομμύνας τῶν Παρισίων φονευθεὶς ἐν ἔτει 1871 ἀρχιεπίσκοπος Παρισίων Γεώργιος Darboy ἐφιλοτέχνησεν ἔτει 1845, ὅτε ἦτο ἐπὶ ἀββάς, μεταφράσας τῶν ψευδοδιδονυσίαν συγγραμμάτων, καλῶς κατὰ τὸ μάλλον ἦτον ἀποδίδουσαν τὸ νόημα. Ταύτης προέταξεν εἰσαγωγὴν, εἰς τὸ α' μέρος ἧς ἐξ 81 σελίδων ζητεῖ νὰ στηρίξη τὴν γνησιότητα τῶν συγγραμμάτων τούτων, εἰς δὲ τὸ δεύτερον, ἐκ σελίδων 95, ἐκθέτει τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἔσχον ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων.

Ὁ ἐν Παρισίοις ἐκδοτικὸς οἶκος A. Tralin ἐπανεξέδωκε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ σύγγραμμα τοῦ ἀοιδίμου ἀρχιεπισκόπου Παρισίων, κατὰ περιεργον ὅμως, ἂν καὶ οὐχὶ πρωτοφανῆ τρόπον, χωρὶς εἴτε ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ εἴτε ἐν τῷ προλόγῳ νὰ μνημονεύη ὅτι πρόκειται περὶ β' ἐκδόσεως ἢ περὶ ἔργου θανόντος ἤδη συγγραφέως, καταλειπομένης οὕτω τῆς εὐνοϊκῆς διὰ τὸν ἐκδότην ἐντυπώσεως ὅτι πρόκειται περὶ νέου ἔργου.

Ἐπειδὴ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ ἔργου τούτου ὑποστηρίζεται ἡ γνώμη περὶ γνησιότητος τῶν ψευδοδιδονυσίαν συγγραμμάτων, ἧτις ἐπανελήφθη καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπὸ τοῦ Parker (1897), Leonissa (1913) καὶ ἄλλων, νομίζομεν ὅτι δὲν εἶναι ἄσκοπον λεπτομερέστερον νὰ ἐξετάσωμεν τίνα ἐπιχειρήματα προβάλλει ὑπὲρ τῆς γνησιότητος ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἐπανεκδοθέντος συγγράμματος, χωρὶς ὅμως καὶ ὁ ἴδιος νὰ εἶναι ἀπολύτως βέβαιος περὶ τῆς πειστικότητος αὐτῶν (II καὶ III). Ὁ Mgr Darboy ἀποδέχεται Διονύσιον τὸν ἀρεσπαγίτην. ὃν θέτει μεταξὺ τῶν ἐτῶν 9 καὶ 120 ζήσαντα, ὡς τὸν πραγματικὸν συγγραφέα τῶν εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένων ἔργων, ἅτινα θεωρεῖ ὡς «ἀνυπολογίστου ἀξίας» (III) καὶ ὡς ὑπερβάλλοντα εἰς ὑψηλότητα καὶ καθαρότητα οἰουδήποτε ἄλλου ἔργου. ὅπερ παρήγαγεν ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχαιότης (II). Εἰς τὴν γνώμην του ταύτην καταλήγει ὁ συγγρα-

φεύς ὁρμώμενος ἐξ ὀρισμένων προϋποθέσεων. Φρονῶν δηλαδή ὅτι «τὰ βιβλία, ὡς οἱ ἄνθρωποι, δὲν δύνανται νὰ κατονομάσωσι τὸν πατέρα των, γίνονται δεκτὰ ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης μετ' ἐχθρικῆς τινος διαθέσεως», προσπαθεῖ διὰ παντὸς τρόπου νὰ καταδείξῃ τὴν γνησιότητά των, φοβούμενος μὴ βιβλία, ἅτινα τόσον περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο, περιφρονηθῶσιν, ἂν θεωρηθῶσι ψευδεπίγραφα (I—III). Νομίζων δ' ὅτι ἡ γνώμη περὶ ψευδεπιγράφου ἐδημιουργήθη καὶ ὑπεστηρίχθη παρ' ἀνθρώπων ἀμφιβόλου καθολικισμοῦ καὶ ἐχαιρεισθη εὐμενέστατα παρὰ τοῦ προτεσταντισμοῦ (I), φρονεῖ, ἐν τῷ ἀντιπροτεσταντικῷ του ζήλω, ὅτι προσφέρει ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν του, καταδεικνύων ὡς γνήσια τὰ ἔργα ταῦτα, ἅτινα πιστοῦσι τὴν πραγματικὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, κηρύττουσι τὴν ἱεράν παράδοσιν ἰσότιμον τῇ ἀγία γραφῇ, ἐξυψοῦσι τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ἐν γένει στηρίζουσι τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν ἐναντίον τοῦ προτεσταντισμοῦ (LXXIII).

Τὴν γνώμην του περὶ γνησιότητος τῶν συγγραμμάτων τούτων ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ ἀ ἐστηρίξῃ ἐπὶ ἑσωτερικῶν καὶ ἑξωτερικῶν λόγων. Ἐσωτερικοὺς λόγους φέρει τοὺς ἐξῆς 4:

1ον) Φρονεῖ ὅτι ὑφίσταται πλήρης ἀναλογία μεταξὺ τῶν ἐν τοῖς συγγράμμασι τούτων διδασκαλιῶν καὶ τῶν διδασκαλιῶν Διονυσίου τοῦ ἄρεοπαγίτου (VI—XVI). Δι' ὑποθέσεων καὶ συλλογισμῶν, οὐχί, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, ἀπολύτου βεβαιότητος καὶ μαθηματικῆς ἀποδεικτικότητος, ἀλλὰ στηριζομένων ἐπὶ πιθανοτήτων καὶ ἐνδεχομένων, προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν θέσιν του ταύτην, ἐρειδόμενος ἐπὶ πηγῶν δευτερευούσης ἢ καὶ ἀμφιβόλου ἀξίας, ὡς τῶν μνηολογίων, Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Μιχαὴλ Συγκέλου, Νικηφόρου Καλλίστου κ.λ., ὧν, ὡς λέγει τὰς μαρτυρίας προκρίνει τῶν μεταγενεστέρων ἀρνητικῶν καὶ ἀνθαιρέτων πορισμάτων προτεσταντῶν κριτικῶν (VIII). Ἐκ τοῦ ὅτι ἀφ' ἑνὸς Διονύσιος ὁ ἄρεοπαγίτης ἦτο ἐντριβὴς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἀφ' ἑτέρου τὰ βιβλία ταῦτα ὑπενθυμίζουσι τὸν φιλόσοφον καὶ διδάσκαλον τῆς ἐκκλησίας, φρονεῖ ὁ συγγραφεὺς ὅτι δύναται ἀσφαλῶς νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα περὶ τῆς γνησιότητος τῶν ἔργων τούτων.

2ον) Ὁ Mgr Darboy φρονεῖ ὅτι τὸ ὕφος καὶ τὸ περιεχόμενον καθόλου τῶν συγγραμμάτων τούτων ὑπενθυμίζουσι τὴν προσωπικότητα Διονυσίου τοῦ ἄρεοπαγίτου (XVI—XXX). Τοῦτο συμπεραίνει κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι ἡ γραμματολογικὴ των μορφή εἶναι ἀκριβῶς ἐκείνη, ἣν θὰ ἠδύνατο νὰ προσλάβῃ ἔργον συνταχθέν ὑπὸ νεοφωτίστου φιλοσόφου κατὰ τὸν α' αἰῶνα (XVII). Μὴ ἀποδεχόμενος ὅτι ὁ Englarhardt καὶ ἄλλοι σαφῶς κατέδειξαν, τὴν ἐξάρτησιν δηλ. τοῦ ψευδοδιονυσίου ἐκ τοῦ Προκλου, προκρίνει, ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀποδείξεως, τὴν ἀστήρικτον γνώμην τοῦ Παχυμέρη, καθ' ἣν ὁ Πρόκλος ἐπωφελήθη τοῦ Διονυσίου (XXI, περὶ βλ. καὶ LXXII). Τὸ ὅτι ὁ συγγραφεὺς καλεῖ τὸν μαθητὴν τοῦ Παύλου Τιμόθεον «παῖδα», ἐξηγεῖ ὁ συγγραφεὺς ζητῶν νὰ καταδείξῃ, δι' ἀσθενεστάτων ἐπιχειρημάτων, ὅτι ὁ Διονύσιος ἦτο κατὰ 30 ἔτη γεροντότερος τοῦ Τιμοθέου καὶ ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ πάντες

οἱ Χριστιανοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπίσκοποι ἐκαλοῦντο «παῖδες», εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀγνότητός των (XXVI κ. ε). «Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ὄρον «ὑπόστασις», ὅστις ἀπαντᾷ ἐν τοῖς συγγράμμασι τούτοις, καὶ μὲν ἀποδέχεται ὁ ἀρχιεπίσκοπος ὅτι οὗτος εἰσῆχθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ χρήσει ἀπὸ τῆς ἀλεξανδρινῆς συνόδου τοῦ 362, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν νομίζει ὅτι πρέπει νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι πρὸ ταύτης δὲν ἐγένετο χρῆσις τοῦ ὄρου τούτου· καὶ τί ἐμποδίζει, διερωτᾶται, ὁ φιλόσοφος Διονύσιος νὰ ἐγνωρίζε καὶ νὰ μετεχειρίσθῃ τὴν λέξιν ὡς πᾶς ἄλλος καὶ δὴ πρὸ παντὸς ἄλλου, ἐφόσον μάλιστα δὲν κατεδείχθη ὡς ἀδύνατος ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου ὑπόστασις ἐν τῇ θεολογικῇ γλώσσῃ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀρεοπαγίτου; Ἄλλως δὲν ἀποκλείεται ἡ ὑπὸ μεταγενεστέρου παρεμβολὴ τῆς λέξεως εἰς τὸ κείμενον (XXVII κ. ε).

3ον. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Darboy φρονεῖ ὅτι τὰ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτων ἐξαγόμενα περὶ Διονυσίου τοῦ ἀρεοπαγίτου εὐρίσκονται ἐν πλήρει ὁμοφωνίᾳ πρὸς ὅ,τι ἄλλοθεν γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ (XXX — XLIII). Ἰνα ἐννοηθῇ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐξάγει ὁ συγγραφεὺς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀρκεῖ νὰ παρατεθῶσιν αὐτούσια σχετικὰ ἀποδεικτικὰ χωρία: «Καλεῖ ἑαυτὸν μαθητὴν τοῦ Παύλου ὅπερ εὐκόλως δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν, ἐξ ὅσον ἀναγινώσκομεν εἰς τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων... Παρέστη κατὰ τὴν ἐκφορὰν τῆς παρθένου Μαρίας, καὶ πρὸς τὴν εἶδσιν ταύτην οὐδὲν γεγονός καὶ οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἀντίκειται» (XXX).

Ὡς γνωστὸν ἐν τῶν σοβαρωτέρων ἐπιχειρημάτων ἐναντίον τῆς γνησιότητος τῶν ἔργων τούτων εἶναι ὅτι ἡ διαμόρφωσις τῶν τῆς λατρείας ἐν αὐτοῖς καὶ ἰδίᾳ τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας προῦλοθέτει ἐξέλιξιν πόρρω ἀφισταμένην τοῦ ἀ' αἰῶνος. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀποκρούει καὶ τὴν ἔνστασιν ταύτην διὰ τοῦ μηδὲν λέγοντος ἐπιχειρήματος ὅτι «ἡ ἀποστολικότης τῆς λειτουργίας εἶναι ἀναντίρρητος» (XXXVI). Ἐπίσης ὡς πρὸς τὴν ἔνστασιν κατὰ τῆς γνησιότητος τὴν προκύπτουσαν ἐκ τῆς ἐν τοῖς συγγράμμασι τούτοις ἐμφαινόμενης ἀναπτύξεως τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὅστις ἦτο ἄγνωστος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπαντᾷ: «Ἐὰν ὁ ἐθνισμὸς καὶ ὁ ἰουδαϊσμὸς ἠδυνήθησαν νὰ διαμορφώσωσι θεραπευτάς, διατι ἡ Ἐκκλησία, ἐν τῇ θείᾳ αὐτῆς γονιμότητι, δὲν θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ παραγάγῃ παρόμοιον θαῦμα; Ἡδύναντο νὰ ὑπάρχωσι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μοναχοὶ ἢ θεραπευταὶ ἐν Ἀθήναις, ὡς εἰς τὰς πόλεις τῆς Αἰγύπτου· καὶ ὅπως ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Φίλων ὁμιλεῖ περὶ τοιούτων δὲν συνεπέρανέ τις ὅτι οὗτος δὲν ἀνήκει εἰς τὸν ἀ' αἰῶνα, καὶ ὁ ἅγιος Διονύσιος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ὁμιλῇ περὶ ἐκείνων, χωρὶς νὰ ἐξάγῃται ἐκ τούτου τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν πέμπτον αἰῶνα» (XLI).

Τὸ χωρίον θείων ὀνομάτων 4, 12 «γράφει δὲ καὶ ὁ θεῖος Ἰγνάτιος ὁ ἐμὸς ἔρωσ ἑσταύρωται», ἐξ οὗ τεκμαίρεται ἐξάρτησις τοῦ συγγραφέως ἐκ τοῦ Ἰγνατίου, ὁ ἀρχιεπίσκοπος νομίζει ὅτι οὐδὲν ἀποδεικνύει, διότι ὁ Διονύσιος, ἐπιζήσας τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἀναθεωρήσας τὸ ἔργον του προσέθηκε τὴν φράσιν, ἢ τὸ χωρίον παρενεβλήθη ὑπὸ μεταγενεστέρου (XXXIII κ. ε).

4ον) Παραβλέπων ὁ ἀρχιεπίσκοπος τὴν συνήθειαν τῶν ἀρχαίων νὰ γράφωσιν ὑπὸ πλαστὸν ὄνομα προσώπου κύρους, πρὸς εὐχερεστέραν διάδοσιν τῶν ἀρχῶν των, πρᾶγμα ὅπερ δὲν ἐθεωρεῖτο ἄτοπον, ἀλλ' εὐσεβῆς ἀπάτη, νομίζει ὅτι δὲν ἠδύνατο ἀνῆρ οἷος ὁ συγγραφεὺς τῶν ἔργων τούτων νὰ λησμονήσῃ ὅτι δὲν ἐξυπηρετεῖται ὁ Θεὸς διὰ τῆς ὑποκρισίας, οὐδ' ἡ ἀλήθεια διὰ τοῦ ψεύδους· ἀπατᾷ τις ἢ ἐκ κακίας ἢ ἐξ ἀδυναμίας καὶ μόνον παρὰ φρων θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπατήσῃ ἄνευ λόγου· ὁ δὲ συγγραφεὺς τῶν ἔργων τούτων οὔτε ἐκ κακίας εἶχε λόγον νὰ ἀπατήσῃ, διότι τὰ ἔργα του εἶναι ἀπληλαγμένα οἰασθήποτε πλάνης, οὔτε ἐξ ἀδυναμίας ἀφοῦ πανταχόθεν διαφαίνεται ἡ ἰσχυρὰ προσωπικότης τοῦ συγγραφέως (XLIII—XLIV). Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ἐξεδόθησαν ψευδεπιγράφως ἄνευ οἰασθήποτε κακῆς προθέσεως ἢ ἀδυναμίας;

Ἄφοῦ ὁ συγγραφεὺς ἐζήτησε δι' ἐσωτερικῶν μαρτυριῶν νὰ στηρίξῃ τὴν θέσιν του, προσεπάθησε τοῦτο καὶ δι' ἐξωτερικῶν μαρτυριῶν. Στηριζόμενος ἐπὶ ἀμφιβαλλομένων, νόθων, μεταγενεστέρων καὶ παρερμηνευομένων χωρίων, ζητεῖ νὰ δείξῃ ὅτι δὲν ἐπωφελήθη ὁ ψευδοδιονύσιος τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἄλλων συγγραφέων ἀλλ' ὅτι οὗτοι ἐπωφελήθησαν τοῦ Διονυσίου (XLIII κ. ε). Τὴν σιγὴν τοῦ Εὐσεβίου περὶ τῶν συγγραμμάτων τούτων ἐξηγεῖ ἐκ τοῦ ὅτι οὗτος ἔνεκα διαφόρων λόγων ἠγνόησε πολλὰ συγγράμματα, ὡς τὰ ἔργα τοῦ Ὑμεναίου, τοῦ Ναρκίσσου κ. λ. (LXXVI κ. ε) Ἄναντιορρήτως ὁ Εὐσέβιος, ὡς ἄνθρωπος ἠγνόησε συγγράμματα τινὰ ἂν ὅμως ἠδύνατο νὰ ἀγνοήσῃ ἢ παρασιωπήσῃ δευτερευόντά τινὰ συγγράμματα, ὡς τοῦ Ὑμεναίου καὶ τοῦ Ναρκίσσου, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀγνοήσῃ ἢ νὰ παρασιωπήσῃ ἔργα ἀποστολικῶ ἀνδρὸς οἷος ὁ Διονύσιος ἀρεοπαγίτης; Καὶ ἡ σιγὴ τοῦ Ἰερωνύμου δύναται νὰ ἐξηγηθῆ, κατὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπον, ἐκ τοῦ ὅτι οὗτος ἀναφέρει κυρίως τὸν συγγραφεὺς οὗς ἀναφέρει καὶ ὁ Εὐσέβιος· ἀλλ' ἦτο λόγος νὰ μὴ ἀναφέρῃ ὁ Ἰερώνυμος συγγραφεὶς τοῦ κύρους τοῦ Διονυσίου, διότι δὲν ἀνέφερε τοῦτον ἐκεῖνος; Τὴν σιωπὴν τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων περὶ τῶν συγγραμμάτων τούτων ἐξηγεῖ ὁ Mqr Darboy λέγων ὅτι τὸ δυσκατάληπτον καὶ μυστηριώδες αὐτῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν λησμοσύνην των (LXXVII). ἀλλὰ τότε διατί, κατὰ τὴν ἰδίαν λογικὴν, δὲν ἐλησμονήθησαν ἢ ἀποκάλυψις, ὁ ποιητὴν τοῦ Ἐρμᾶ καὶ τόσα ἄλλα δυσκατάληπτα καὶ μυστηριώδη ἔργα τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας; Δὲν εἶναι δ' ἀξία συζητήσεως καὶ ἡ γνώμη καθ' ἣν εἰς τὴν λησμοσύνην ταύτην συνετέλεσαν ὁ Πρόκλος καὶ οἱ λοιποὶ φιλόσοφοι, προσπαθοῦντες οὕτω νὰ μὴ γίνῃ ἀντιληπτόν ὅτι οὗτοι ἐπωφελήθησαν τῶν συγγραμμάτων ἐκείνων (LXXVIII).

Ἡ σύντομος ἐκθεσις τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ αἰοδίου ἀρχιεπισκόπου Παρισίων ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀποδιδωμένων εἰς Διονύσιον τὸν ἀρεοπαγίτην ἀποδεικνύει πόσον ματαία καὶ ἀστοχὸς εἶναι ἡ ἀπόπειρα αὕτη καὶ γενικώτερον πόσον καταδικασμένη εἶναι ἐκ τῶν προτέρων πᾶσα προσπάθεια κριτικῆς καὶ ἐρεῦνης ὑπὸ ὠρισμένης προϋποθέσεως, πρὸς ἃς ἐκβιάζονται ἱστορικὰ καὶ λογικὰ δεδομένα.

E. Sellin. Abschaffung des Alten Testaments? Σελ. 40. (1932). Διὰ τῆς μικρᾶς ταύτης μελέτης, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ἰον τεύχος τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον *Der Weg der Kirche* σειρᾶς θεολογικῶν ἐκδόσεων, ὁ γνωστὸς καθηγητὴς τῆς Π. Δ. ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου, ἐναντίον τῶν ἀντισημιτικῶν τάσεων πρὸς ἔξοστράκιον τῆς Παλ Διαθήκης, αἵτινες εὐδοίκασαι ἰσοφὴν ἐν τῷ ὀγκομένῳ ὁσημέραι γερμανικῷ ἔθνηκισμῷ καὶ ἔρεισμα παρὰ σπουδαίοις θεολόγοις καὶ ἄλλοις λογίοις (Frđ. Delitzsch, Ad. Harnack, Rosenberg) εἶναι ἀρκούντως ἰσχυραὶ σήμερον ἐν Γερμανίᾳ, ὑπεραμύνεται δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων τῆς Παλ. Διαθήκης, ἧς ἀναδεικνύει τὴν μεγίστην διὰ τὸν χριστιανισμόν σπουδαιότητα καὶ καταδεικνύει τὸ ἀδύνατον τοῦ ἀπ' αὐτῆς ἀποχωρισμοῦ τῶν εὐαγγελικῶν ἐκκλησιῶν. P. I. M.

ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΗ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ

Τῷ καθηγητῇ κ. J. Lebon (τοῦ Louvain)

Ἡ *Revue d' Histoire Ecclésiastique* ἀγγέλλουσα τὴν ἐκδοσιν τῶν «Ἐνασιμῶν» ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς τριακονταπενταετοῦς ἐπιστημονικῆς θράσεως τοῦ Μ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομου, εἰς ἀρθρίδιον ξηρᾶς ἀναγραφῆς τῶν μελετῶν τῆς πλουσίας καὶ ἀξιολογῶν εἰς τὸ εἶδος τῆς ἐκείνης Συλλογῆς, δύο ἐξ αὐτῶν ἐπέκρινε καὶ δὴ μετὰ τινος πικρίας ἀδικαιολογήτου, τὴν τοῦ κ. Θ. Π. Ποπέσκου «Διατὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν λατίνων ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ ὁ Κηρουλάριος» (σ. 367-388) καὶ τὴν τοῦ καθ. κ. Ἀδ. Ν. Διαμαντοπούλου «Ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ἡ Ρώμη» (σ. 38—51). Ὁ ἐπικριτὴς, γνωστὸς θεολόγος κ. J. Lebon, ἐπὶ τῆς οὐσίας οὐδὲν ἔχων νὰ εἴπῃ, διότι τὰ πράγματα ἀπ' ἐαυτῶν ὀμιλοῦσιν εὐγλώττως, ὀχυροῦται ὅπισθεν τῆς γενικωτέρας παρατηρήσεως τοῦ συγγραφέως ἐτι «οἱ ἡωμαῖοι θεολόγοι ἔχουσι τὸ μειονέκτημα τῆς ἑλλειπέως τῆς γνώσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἣτις, καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν προστίθεται ἡ διαστροφή τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, ὡθεὶ αὐτοὺς εἰς συμπεράσματα ἀσθήρικτα, σύμφωνα ὅμως πρὸς τὰς θεολογικὰς αὐτῶν προκαταλήψεις» (σ. 38)· καὶ ἐπειδὴ εἰς μαρτυρίαν τῆς ἀληθείας ταύτης παραλαμβάνεται καὶ ὁ μεγάλου κύρους παρὰ τοῖς κατολικοῖς ἀπολαύων μακαρίτης ἐπίσκοπος P. Batiffol († 1931), οὗ παρατίθεται ἀτυχεστάτη μετάφρασις ἀποσπάσματος ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον (σ. 45 καὶ σημ. 1), ὁ κ. Lebon περιορίζει τὴν ἐπικρίσιν του εἰς γαλατικὸν «μειδίωμα», ὡς ᾔθην τοῦ Batiffol ἀδίκως καὶ ἀφελῶς κατηγορηθέντος δι' ἄγνοιαν τῆς ἑλληνικῆς.

Εἶνε λυπηρὸν ὅτι σοφοὶ κατολικοὶ θεολόγοι ἀναγκάζονται νὰ θυσιάζωσι τὴν ὀφθαλμοφανῆ ἱστορικὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πειθαρχίαν τῆς ἐκκλησίας αὐτῶν. Ὁ Duchesne διὰ τῆς ἀπειλῆς τοῦ Index ἠναγκάσθη νὰ προσαρμόσῃ ὄλον κεφάλαιον τοῦ α'. τόμου τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ *Histoire ancienne de l' Eglise* πρὸς τὴν ἐπίσημον ῥωμαϊκὴν παράδοσιν, τὸν δὲ δ'. τόμον αὐτῆς—*L' Eglise au VI Siècle*—δὲν κα-

τῶρθωσε ζῶν νὰ ἴδῃ ἐκδιδόμενον μετὰ τοῦ μοιραίου imprimatur, καὶ μόνον μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξεδόθη οὗτος ὑπὸ τῶν στενῶν αὐτοῦ φίλων καὶ ἄνευ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀδείας (1925). Ὅλοι δὲ γινώσκομεν τὴν συγκινητικὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Μονάχου, καλέσαντος τὸν σοφώτατον καθ. Ἰγνάτιον Döllinger ν' ἀπαρνηθῇ τὰς περὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου τοῦ Βατικανοῦ πεποιθήσεις του, εἰς ἃς ὅμως ὁ σοφὸς ἱερεὺς ἐθυσίασε καὶ τὴν θέσιν του καὶ τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀξίωμα του.

Αἱ νεώτεραι ὅμως κριτικαὶ ἔρευναι τοσοῦτο ἐνίσχυσαν σήμερον τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ὥστε καὶ ἀπόντων τῶν ἐν τῇ Βατικανῇ ἐκκαθαρίζεται τὸ περὶ αὐτὸ ἔδαφος, οἱ δὲ νεώτεροι ἀπολογηταὶ καὶ ἱστορικοὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ Κατολιциσμοῦ συνηθίζουσι πλέον εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ 7^{οῦ} μέχρι τοῦ 15^{οῦ} αἰῶνος χαλκευθεῖσα ἐν Ρώμῃ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις δὲν ἐπαρκεῖ πρὸς ὑποστήριξιν καὶ δικαίωσιν τοῦ δόγματος τοῦ Pastor aeternus. Τίς εὐσυνείδητος κατολικὸς θεολόγος ἢ ἱστορικὸς δὲν ἐρυθριᾷ ἀνοίγων σήμερον τοὺς δύο πρώτους τόμους τῶν πρακτικῶν τῶν Συνόδων τοῦ Mansi, ἔνθα ἀπὸ τοῦ 6^{οῦ} αἰῶνος οἱ πάπαι φέρουσι τὸν τίτλον τοῦ Servus servorum Dei, ἢ τίς πιστεύει πλέον σήμερον εἰς τὰς μέχρι τοῦ 6^{οῦ} αἰῶνος βιογραφίας τῶν παπῶν τοῦ Liber Pontificalis καὶ τὴν ἐπίσημον χρονολογίαν καὶ τὰς φερομένας ἐπιστολάς καὶ διατάξεις τῶν πρώτων 12—15 παπῶν, ἢ τὴν Donatio Constantini καὶ τόσα ἄλλα κατασκευάσματα, εἰς τὰ ὅποια τὴν πρώτην ὄψιν ἐδωκεν ὁ Δάμασκος καὶ ἡ θορυβώδης ἐποχὴ τοῦ Συμμάχου (502); Ἐπιφανέστατοι κατολικοὶ θεολόγοι ὡς ὁ Duchesne, Batiffol, Ad. d' Alès, P. Galtier καὶ ἄλλοι, ἀνὰ πᾶν βῆμα ἀνομολογοῦσι τὴν νεοεῖαν σπουδαίων γραπτῶν μνημείων, ἐφ' ὧν ἡ ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐστήριξε πολλὰ διδάγματα ἢ ἀξιώσεις αὐτῆς, οἷα π. χ. τὰ διαβόητα «Συμμαχιακὰ ἀπόκρυφα» τοῦ 8^{οῦ} αἰῶνος (Duchesne: L' Eglise au VI s p 123—124), αἱ διάφοροι Συλλογαὶ τοῦ Liber Pontificalis, ἡ Συλλογὴ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ δ' (1261—1264), ἐξ ἧς Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτος «ἐπὶ καλῇ τῇ πίστει» ἠντήλησε γράψας τὸ Contra errores Graecorum, τὸ ἐπὶ τῶσδε αἰῶνας ὑποθάλαψαν τὸ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐλλήνων μῖσος ἐν τῇ χριστιανικῇ Δύσει, καὶ ἡ Συλλογὴ ὡς νόθου ὁ μακαρίτης Batiffol πρὸ μικροῦ ἐτι ηὔχετο «ὅπως μὴ γίνεται πλέον χρῆσις» (Le Siège apostolique p. 410 n. 3). Ὁ δὲ πέρυσιν ἑορτασμός τῆς 17ης ἐκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου παρέσχε τὸ θέαμα κατελικῶν ἱστορικῶν, διαφωνούντων πρὸς τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ ex cathedra Lux Veritatis τοῦ ἀγιοπάτου Πίου ια'.

Τὴν εὐθύνην διὰ τὴν ἐσφαλμένην χρῆσιν τῶν ἐλληνικῶν κειμένων ἐν πολλοῖς ὑπέχουσι οἱ ἐκδόται τῶν μεγάλων Συλλογῶν Πρακτικῶν τῶν συνόδων καὶ συγγραμμάτων τῶν ἐλλήνων Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ διάφοροι Labbe καὶ Migne καὶ Mansi. Διὰ τοῦτο αἱ νεώτεραι κριτικαὶ ἐκδόσεις πολλάκις ἄρδην ἀνατρέπουσι παλαιὰς ἐπισήμους θεωρίας· εὐχῆς δ' ἔργον θὰ ἦτο διὰ νέας κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν ἐλληνικῶν κειμένων ν' ἀνεκουφίζετο καὶ ἐνισχύετο ἡ

φιλοπονία τῶν νεωτέρων σοφῶν ἐρευνητῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου. Τὴν ἐν τούτῳ ὁμῶς πρωτοβουλίαν καὶ τὴν νικῶσαν πρέπει νὰ ἔχωσιν οἱ Ἕλληνες. Ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ πάντως ἡμεῖς εὐρισκόμεθα ἐν τῷ ἰδίῳ ἡμῶν οἴκῳ, ὡς οἱ ῥωμαιοκατολικοὶ εὐρίσκονται ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν εἰς τὰς ἐκδόσεις τῶν ἐφθαρμένων κειμένων τοῦ ἱεροῦ Κυπριανοῦ ἢ τοῦ Μεδιολάνων Ἀμβροσίου καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν κειμένων τῆς basse latinité, ἐνθα ἡ ἀνάμειξις ἡμῶν θὰ προυκάλει μειδίαιμα.

Ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ κ. Διαμαντοπούλου ὁ μακαρίτης Batiffol ἀναμφιδόλως ἀπεδείχθη ἀτυχεστάτα μεταφράσας τὸ ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Βασιλείου, ὡς τοῦτο εἶνε κατάφωρον ἐκ τῆς ἐν τοῖς Ἐναισίμοις ἀντιπαραθέσεως αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ τῆς γαλλικῆς ἀποδόσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ *Le Catholicisme dès Origines à St Léon*. ἤρκει δὲ καὶ ἐπιτολαία ἀνάγνωσις αὐτῶν ἵνα τὸ μειδίαιμα τοῦ κ. Lebon μετατραπῇ εἰς λύπην διὰ τὸ ἑκούσιον, καθ' ἡμᾶς καὶ κατὰ τὸν κ. Δ., πάθημα τοῦ Batiffol, ὅπως παραστήσῃ τὸν μέγαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας φωστῆρα ἀναγνωρίζοντα τὸ παπικὸν πρωτεῖον, «ἔστω καὶ εἰς τὰ πρῶτα αὐτοῦ σπέρματα», ὡς θέλει ὁ κ. Lebon. Ὁ Batiffol ἐπιδιώκων νὰ συναλάβῃ τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς θεμελιώδους ἰδέας τοῦ κυριωτάτου αὐτοῦ συγγράμματος ὑπὲρ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κατολικοισμοῦ, πολλάκις ἐκδιάζει τὰ κείμενα, εἴτε περικόπτων εἴτε παρεξηγῶν, ὅπως μαρτυρῶσιν ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ τούτου σκοποῦ. Τὴν λέξιν π. χ. **Οἰκουμένη** ὅτε μὲν πρόκειται περὶ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἀποδίδει διὰ τοῦ *le monde* (ἔλος ὁ κόσμος *Le Siege apostolique* p. 313 note 2). Ὅτε ὁμῶς ὁ Χρυσόστομος ἐπεκαλεῖτο «Οἰκουμένην Σύνοδον» (Σωκρ. vi, 15, Παλλὰδ. Διάλ. σ. 20) ὁ Bat. γράφει «on peut penser à un concile général d' Orient» (ib p. 305 n. 1) καὶ ὅτε ὁ Μ. Βασίλειος γράφει περὶ τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας ὡς «ἐπικαιριωτέρας τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησιῶν» (ἐπιστ. 66), ὁ Bat. νομίζει ὅτι ὑπὸ τὴν **Οἰκουμένην** ὁ Μ. Βασίλειος ἐννοεῖ «τὸ ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος μόνον κυβερνώμενον τμήμα τοῦ ῥωμ. κράτους» (ib p. 93), ἐνῶ ὁ Βασίλειος τὸ τμήμα τοῦτο ὀνομάζει «τὸ ἡμῶν τῆς οἰκουμένης» (ἐπιστ. 92).

Τὸ σύνθημα παρὰ πᾶσι τοῖς ἐπισκόποις προσφώνημα «Τῷ κυρίῳ μου, τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ ἀγιωτάτῳ ἐπισκόπῳ», ὅπερ ὁ Χρυσόστομος μετεχειρίσθη εἰς τὴν δημοίωρον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Ῥώμης Ἰννοκέντιον, Μεδιολάνου Βενέριον, Ἀκυληίας Χρωμάτιον, ὁ Bat. περιορίζων εἰς μόνον τὸν Ἰννοκέντιον μεταφράζει ὑπαγραμμίζων «à mon maître vénérable et très saint évêque Innocent», ἀποδίδων εἰς αὐτὸ ἐξαιρετικὴν σημασίαν, ἧς ἔλως στερεῖται, ἅτε ἀποδιδόμενον εἰς πάντας τοὺς ἐπισκόπους (ib. p. 313). Τὴν «ἐνδημοῦσαν σύνοδον» μεταφράζει «synode domestique» (ib. p. 292). Τὸ «ἐκ τῆς Δύσεως» τοῦ αὐτοῦ Χρυσόστομου, ὅπῃθεν οὗτος περιέμενε βοήθειαν, ὁ Bat. ἀποδίδει οὕτω: *L'Occident, c'était l'évêgne de Rome* (ib. p. 315), ἐνῶ ἔλον τὸ προηγούμενον IV κεφάλαιον τῆς συγγραφῆς τοῦ «*Le Siègne apostolique et l'Occident*» (p. 150—265) πᾶν τὸναντίον ἀπο-

δεικνύει. Ἐν τῇ συγκλήσει τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου, ἐνῶ τὸ διάταγμα γράφεται ἐξ ὀνόματος καὶ τῶν δύο αὐτοκρατόρων, Θεοδοσίου β' καὶ Οὐαλεντινιανοῦ γ', καλεῖται δὲ καὶ ὁ πάπας Κελεστίνος καὶ ὁ Αὐγουστίνος καὶ ὁ Μεδιολάνου καὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως, ὁ Βατ καθορθοῖ νὰ γράψῃ ὅτι «Τὸ γεγονός εἶνε ἐτι τὴν 19 δεκεμβρίου ἐπιστολῇ Θεοδοσίου τοῦ β', πρὸς πάντας τοὺς μητροπολίτας τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους του ἐκάλει γενικὴν σύνοδον (un concile général) ἐν Ἐφέσῳ», ἀποσιωπῶν ὅτι ὀνομασιᾷ ἐκλήθη καὶ ἡ ἱεραρχία τῆς Δύσεως καὶ μάλιστα ὁ κατὰ τὸν Βατ. ἐκπροσωπῶν πᾶσαν τὴν Δύσιν Κελεστίνος.

Ταῦτα ἐκ παμπόλλων παραδειγμάτων τῆς ἀγνοίας ἢ τῆς διαστρωφῆς τῶν ἐλληνικῶν κειμένων ὑπὸ τοῦ P. Batiffol παραθέτων καὶ ἀναβάλλων εἰς εὐθετώτερον χρόνον ν' ἀσχοληθῶ περὶ τὸ ὅλον ἔργον τοῦ ἀξιολόγου τούτου ἱστορικοῦ τοῦ ῥωμαϊκοῦ Κατολισμοῦ, ἐλπίζω ὅτι θὰ πείσω τὸν κ. Lebon ὅτι τὸ «μειδίωμα» δὲν εἶνε σοβαρὸν ἐπιχείρημα κριτικῆς, ὅταν πρόκηται νὰ υπερασπίσῃ τις τὸν μακαρίτην Batiffol κατηγορούμενον ἐπὶ ἀγνοίᾳ ἢ διαστρωφῇ τῶν ἐλληνικῶν κειμένων.

A. N. Δ.